

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

APRIL 3 • 2004

**Myntning
under 1500-talet**

**Cambiamonete
– kvinnliga
penningväxlare
i Italien**

**SNF:s
årsberättelse**

**Bertel Tingström
1912-2004**

Pris 20 kr

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras sedan september 2003 även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinettets hemsidor i www.numismatik.se respektive www.myntkabinettet.se. På nätet kan man läsa SNT i lågupplöst pdf-format. Den tryckta tidskriften är därför fortfarande outhärlig och ges ut som tidigare den första veckan i februari – maj, september – december.

Målsättningen är förstas att nå en större läsekrets. Den utvidgade spridningen av såväl artiklar som annonser till allmänheten kan leda till att fler intresserar sig för ämnet och till nya medlemmar i föreningen. Att annonsera bör också bli attraktivare. Annonserpriserna från 2004 ser ut som följer.

1/12 sida (47 x 50 mm)	250 kr
1/8 sida (72 x 47 mm)	350 kr
1/6 sida (47 x 105 mm)	400 kr
¼ sida (72 x 105 mm)	600 kr
½ sida (151 x 105 mm)	1.200 kr
1/1 sida (151 x 214 mm)	2.000 kr
2:a omslagssidan 1/1 sida	2.500 kr
4:e omslagssidan 1/1 sida	3.000 kr
4:e omslagssidan ½ sida	2.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt. För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg på föreningens kansli, e-post carin@numismatik.se. Allt material måste vara kansliet tillhanda senast den 1:a i månaden före utgivning. Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annons att köpa, sälja eller byta samlarobjekt med högst tre rader. Kontakta mg1@myntkabinettet.se. *Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

Innehåll SNT 3 • 2004

Sid

Artiklar och notiser

Nyupptäckt hybrid från Gustav I:s tid. Om Uppsala 1 öre 1522 i kombination med Åbo 1 öre 1524.	52
Myntningen under Dackefejden 1542-1543.	54
Enkronesedeln från 1914.	59
Kring Landskrona tvåmark.	60
Fruentimmer i bankens tjänst.	60
Cambiamonete – kvinnliga penningväxlare i Italien.	60
Om 15 öre klipping 1543 och två jordfynd från Östergötland.	62
Svenska Numismatiska Föreningens 130-årsjubileum.	64
Svar på frågesporten i SNT 2004:2.	64
Årsberättelse för år 2003 avgiven av styrelsen för Svenska Numismatiska Föreningen.	68
Lettringen på kopparmynt – några källuppgifter.	71
Halvöringen som blev en jätteslant.	74

Stående rubriker

Utställning. Tre kronor – inte bara en blygsam summa pengar.	65
Personalia. Bertel Tingström 1912–2004.	66
Pressklipp. Riksgäldskontoret och Karl XIII:s hemgift.	70
Nytt om böcker – recensioner.	72
Nya mynt. Ukraina.	72
Ny medalj. Ny medalj från SNF till minne av Ulla S. Linder Welin.	73
Auktioner.	74

Omslag

Italiensk litografi utförd under 1800-talets första hälft av firma Lit:a Cuciniello & Bianchi i Neapel. Bilden föreställer en kvinnlig penningväxlare sittande vid sin växlarbänk. Ytterligare två litografier presenteras i den artikel som Helena Helgesson har skrivit på sid. 60-61. Litografierna tillhör KMK:s samling. Foto Gabriel Hildebrand.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

APRIL

17-18 FRIMYNT

Plats Idrottens Hus, Helsingborg

Lördag 17 11.00-17.00

Söndag 18 11.00-15.00

SNF finns med även på årets FRIMYNT. Kom och diskutera föreningen och numismatiken eller köp litteratur!

25 Årsmöte med Svensson-auktion

Plats KMK, Stockholm

10.00-12.00, 13.00-14.00 Auktionsvisning i Lovisa Ulrikas bibliotek.

12.00

Årsmöte i Hörsalen.

Svenska Numismatiska Föreningen håller sitt årsmöte i Stockholm på Kungl. Myntkabinettet den 25 april 2004. I samband med årsmötet kommer en auktion (nr 146) med material ur Sven Svenssons samling att hållas. Auktionsvisningen börjar kl. 10.00. Årsmötet börjar 12.00. Kl. 13.00 finns möjlighet att äta lunch på Myntkrogen och 14.30 börjar auktionen. Närmare information kommer i nästa nummer av SNT.

En av punkterna på dagordningen vid föregående årsmöte gällde förslag till stadgöändring. Val av valberedning regleras inte i SNF:s stadgar. Förslaget gäller att under § 4 Årsmöte i SNF:s stadgar, infoga följande: *Val av högst tre ledamöter, varav en sammankallande, till föreningens valberedning.* Vid föregående årsmöte bifölls förslaget. För att stadgöändringen skall bli giltig skall ärendet, enligt stadgarna, tas upp vid två på varandra följande årsmöten. I kallelserna till dessa årsmöten skall särskilt anges, att förslag om ändring av stadgarna skall behandlas samt den huvudsakliga innebörden i förslaget och motiveringen till detta.

13.00

Subskriberad lunch bestående av Myntkrogens klassiska fiskgryta med aioli. Pris: 85 kr. Anmälan till Dan Carlberg, tel. 0476-102 25 eller 0733-10 48 91, måste göras senast 19 april.

14.30

Auktion.

28 Föredrag

Plats Banérgatan, Stockholm

18.30

Johan Wihlander, Stockholm, berättar *Något om romerska mynt* och visar egna bilder. Åhörare som har romerska mynt kan ta med och visa dessa. Utbyte av myntkunskaper samt eventuellt av objekt efter föredraget.

Föredragshållare Johan Wihlander, Stockholm, började samla mynt tidigt. Från början intresserade han sig för romerska mynt. Efter hand har samlarområdet utvidgats till att även omfatta äldre svenska mynt. På senare år är det åter de romerska mynten som tar mest tid i anspråk. Wihlander är medlem i SNF sedan 1964.

Johan Wihlander

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Nyupptäckt hybrid från Gustav I:s tid

Om Uppsala 1 öre 1522 i kombination med Åbo 1 öre 1524

Av Frédéric Elfver

År 1991 påträffades sex mynt från nyare tid i samband med en arkeologisk undersökning av stadslager i Strängnäs, Södermanland.¹ Ett av de påträffade mynten förtjänar att lyftas fram och diskuteras mer ingående. Det rör sig om ett 1-öre från Gustav I:s tid, riksföreståndare mellan åren 1521-1523 och kung 1523-1560.

Beskrivning

Det aktuella myntet, vilket initialt och korrekt bestämdes till Åbo 1 öre 1524, har vid närmare studium nyligen visat sig vara en hybrid mellan Uppsala 1 öre 1522, SM 6 (åtsidan) och Åbo 1 öre 1524, SM 97 (frånsidan). Myntet har en smärre kantförlust och väger 2,24 g. I övrigt är myntet i dålig kondition med slitage, ärg och korrosion. Fig. 1 a-b.

Den verbala definitionen för åtsidan lyder (enligt Appelgren 1933²): helbild av riksföreståndaren i harnesk, med baret (?) på huvudet, svärd i högra handen och den vänstra stödd mot höften; mellan fötterna en vase. Utefter fältets kant en båglist. För frånsidan gäller: krönt, på stort kors liggande sköld med två korslagda pilar; i dessas nedre vinkel **A**, i var och en av de övriga vinklarna en krona. Åtsidans inskrift med titeln gubernator: **HÖVITSMAN** eller riksföreståndare: **GVBERNAT SWEDENRI**. Frånsidans inskrift med myntortsangivelsen och präglingsåret: **MONÆ NOVA ÅBO 1524**. Åtsidans motiv och text är tidigare endast känd på det unika och perforerade³ exemplaret av SM 6 i Antellska samlingen, vilken idag befinner sig på Nationalmuseet i Helsingfors.⁴ Fig. 2. Med reservation för fyndexemplarets (fig. 1 a-b) konserveringsgrad, står det klart att två olika stamplar har använts.

Hybridens mynthistoriska betydelse?

Vilken mynthistorisk betydelse har den nyupptäckta hybriderna? För det första kan det konstateras att en åtsida till 1522 års myntning (av SM typ I) i Uppsala har återanvänts i samband med prägling av mynt i Åbo 1524. Att använda den aktuella åtsidan vid myntningen i både Uppsala och i Åbo torde inte ha inneburit något problem för vare sig myntningspersonalen eller gemene man, eftersom åtsidans

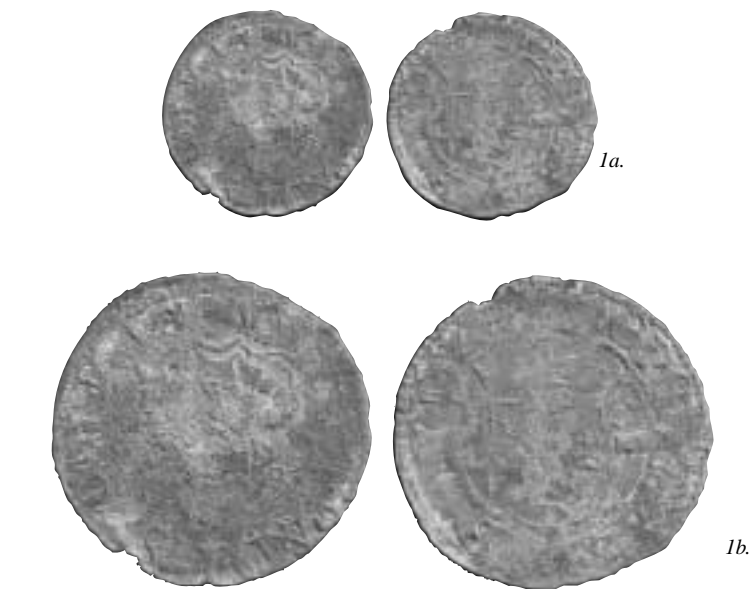

Fig. 1 a-b. Fyndexemplaret från Strängnäs. Åtsida: Uppsala 1 öre 1522, SM 6. Frånsida: Åbo 1 öre 1524, SM 97. Vikt: 2,24 g (smärre kantförlust). Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. Skala 1:1 samt 1,5:1.

motiv och inskrifter inte anger någon myntort. Vidare är motiv och inskrift på Uppsala- respektive Åbomyntens åtsidor snarlika, näst intill identiska. Fig. 3. För övrigt är s.k. stampransporter väl belagda i mynthistorien. Under vikingatiden förekom även stampransporter mellan städer i olika länder, vilket kan illustreras genom dylika transporter mellan Sigtuna och Lund.⁵ Myntningen i Uppsala är belagd dels genom mynt som anger myntorten och årtalen 1522 respektive 1523, dels genom skriftligt källmaterial.⁶ I en artikel av den estländske numismatikern Ivar Leimus redovisas intressanta myntmästarräkenskaper rörande myntningen i Uppsala. De behandlade räkenskaperna belyser Gustav I:s myntning och dess koppling till kungens finanspolitik.⁷

Ur ett mynthistoriskt perspektiv kan det aktuella fyndmyntet från Strängnäs indikera var Åbomynten eller deras stamplar tillverkats, något som ännu inte är känt. Mauritz Hallberg skriver i sitt klassiska och numera rätt sällsynta verk om myntningen i Åbo, att det i alla fall är någorlunda säkert att det inte var på Åbo slott som myntningen ägde rum

och han framhåller likheten mellan 1-örena från Uppsala (första typen, 1522) och Åbo.⁸ Beträffande myntningen i Stockholm 1522 och Åbo 1523-1524 skriver Hallberg att "måhända äro de endast nominelt Stockholms, resp. Åbomynt, präglade å annan ort."⁹

Det kan tyckas ligga nära till hands att tänka sig att Åbomyntningens hemvist, åtminstone initialt, står att finna på det svenska fastlandet¹⁰ – ett faktum som styrks av den nyupptäckta "kopplingen" mellan Uppsala och Åbo? Men det skriftliga källmaterialet ger en annan bild.

I en artikel av Ivar Leimus framhålls borgmästaren i Reval, Jacob Richerdes, som av Gustav I erhöill rätten att prägla mynt i Åbo 1523-1524. Detta som ett slags återbetalning för medel som Gustav I hade lånat i samband med befrielsekriget mot danskarna. Myntmästare var Leinhart Pauwerman och till sin hjälp hade han gravören Philippus van Foyssich. Bl.a. präglades 41/2-lödiga (28%) ören, vilka var underhaltiga. Även underhaltiga, 21/2 lödiga (16%), fyrkar präglades.¹¹ Vi kan således sluta oss till att mynttillverkningen genomfördes i Åbo.

Fig. 2. Antells exemplar av Uppsala 1 öre 1522. SM 6. Vikt: 3,25 g (två perforeringar samt kantförlust).
Reprofoto: Frédéric Elfver. Skala 1:1.

Fig. 3. Åbo 1 öre 1524. SM 97. Ex. Sven Svensson (SS 812).
Vikt: 3,76 g. Foto: Frédéric Elfver. Skala 1:1.

Att det bevarade numismatiska källmaterialet kan vara svårtolkat visar t.ex. Stockholmsmyntningen 1522 som har diskuterats i en artikel där det påvisas att bl.a. Stockholmsörena 1522 egentligen är präglade mellan åren 1524 och 1527. Anledningen till att Stockholmspräglingarna fick det falska årtalet 1522 sätts samman med den sannolika tolkningen att Gustav I strävade att dölja den successiva half försämringen. Under en period av fem år sänktes nämligen finvikten i öret från 2,06 g till 1,09 g! Attribueringen till Stockholm kvarstår dock än idag.¹²

Slutord

Wilka tolkningar står till buds med tanke på ovan nämnda fakta och resonemang? Det kan konstateras att någon form av kontakt mellan mynthuset i Uppsala och mynthuset i Åbo förekommit, vilket indikeras av att det aktuella fyndmyntet är en hybrid mellan en mynttyp från Uppsala och en mynttyp från Åbo. Om man skall drista sig till ytterligare tolkningar, så måste de betraktas som osäkra tills dess att fler exemplar dyker upp eller att det skriftliga källmaterialet lyckas belysa någon aspekt som är okänd för forskningen idag. Med detta sagt kan man ställa sig frågan om präglingsverktygen (stamparna) som användes vid myntningen i Åbo av 1-örens 1524, kanske även 1523, framställdes i Uppsala på det svenska fastlandet för att sedan användas av myntmästaren Pauwerman i Åbo?

Referenser

Appelgren 1906: T. G. Appelgren, *Förteckning öfver Antellska myntsamlingen i Helsingfors svenska mynt. II. Gustaf I:s och Erik XIV:s samt hertigarne Johan och Carls mynt*. Helsingfors. 1906.

Appelgren 1933: T. G. Appelgren, *Gustav Vasas mynt*. Stockholm 1933.

Hallberg 1919: M. Hallberg, *Några anteckningar om Åbo mynten*. Helsingfors 1919.

Hemmingsson 2002: B. Hemmingsson, *Perforerade Uppsalaörens 1522-1523*. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 2002:3, s. 64-65.

Jansson & Hemmingsson 1980: L. Jansson & B. Hemmingsson, 1522 års Stockholmsmynt. *Myntkontakt/Svenska Numismatiska Föreningens Tidskrift* 1980:9/10, s. 180-184.

Jesse 1928: W. Jesse, *Der wendische Münzverein*. Lübeck 1928.

Jonsson 1985: K. Jonsson, Myntningen i Åbo och Reval av svenska mynt 1523-1524. *Myntkontakt/Svenska Numismatiska Föreningens Tidskrift* 1985:4/5, s. 79.

Lagerqvist 1995: L. O. Lagerqvist, *Äldre vasatid. Myntningen i Sverige 995-1995*. *Numismatiska Meddelanden XL*. Stockholm 1995, s. 125-180.

Leimus 1984: I. Leimus, Jacob Richerdes' myntningsaffärer i Finland och Reval. *Historisk Tidskrift för Finland* 1984:2, s. 107-122

Leimus 1996: Några anteckningar beträffande Gustav Vasas myntning i Uppsala. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1996:3, s. 52-54.

Malmer 1997: B. Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series 9. Stockholm 1997.

SM = B. Ahlström, Y. Almer & B. Hemmingsson, *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

Noter

¹ Fyndplats: Koppargränd, Kvarngatan och Hospitalgatan. KMK inv.nr 102 501. Undersökningarna, vilka föranleddes av ledningsdragningar, visade att bebyggelse lämningar och avsatta kulturlager främst var koncentrerade till Koppargränd och Hospitalgatan.

Det är tveksamt om det äldsta myntet (fnr 164) kan kopplas till bebyggelse. Föreliggande artikel behandlar 1-öret från Gustav I (fnr 164) som påträffades i samband med den arkeologiska förundersökningen. De övriga fem mynten fördelar sig enligt följande: Sverige. Kristina, Stockholm, 1 öre 1637, 1,03 g (fnr 155); Reval, 1 öre (weissen) 1649, 1,04 g (fnr 157); Säter, 1/4 öre 1638, 8,66 g (fnr 156); Karl XI, Avesta, 1/6 öre sm 1667, 6,57 g (fnr 154); Nordtyskland. Witten ca 1502-1512, jfr Jesse nr 596, 0,66 g (fnr 153). Myntbestämningarna utförda av Monica Golabiewski Lannby, KMK, februari 1996.

² Appelgren 1933, s. 62-63.

³ Beträffande perforerade mynt från Gustav I:s tid finns det en artikel om perforerade Uppsalaörens 1522-1523 (Hemmingsson 2002, s. 64-65).

⁴ Appelgren 1906, s. 19 samt pl. 2, nr 74. Detta exemplar är haltanalyserat: vikt: 3,25 g; silverhalt (%): 347±4; finvikt: 1,12 g (Jansson & Hemmingsson 1980, s. 183).

⁵ Malmer 1997, s. 54-55.

⁶ Arendt Koninck anställdes som myntmästare i Uppsala hösten 1522 (Jansson & Hemmingsson 1980, s. 180). Se även Lagerqvist 1995, s. 127-128.

⁷ Leimus 1996, s. 52-54.

⁸ Hallberg 1919, s. 38.

⁹ Hallberg 1919, s. 37, not 1.

¹⁰ Jfr Hallberg 1919, s. 39: "Ytterligare återstår frågan om de färdigt skurna stämplarna öfversändes till Åbo från Sverige i ock för afprägling, eller om ej helt simpelt jämväl prägligen där försiggick och det färdiga myntet sändes öfver."

¹¹ Leimus 1984, s. 107-122. Se även Jonsson 1985, s. 79 samt Lagerqvist 1995, s. 129. Lagerqvist 1995 ger även en allmän översikt beträffande myntningen under äldre vasatid.

¹² Jansson & Hemmingsson 1980, s. 180-184.

Myntningen under Dackefejden 1542-1543

Av Bengt Hemmingsson

Av de oroligheter och missnöjesyttringar, som förekom i Sverige under Gustav Vasas regering, var Dackefejden den mest omfattande och den enda som egentligen förtjänar epitetet uppror. Resningen har betecknats som en reaktion på centralmaktens ökade inflytande. Detta avspeglades i såväl indragningen av kyrkans egendom som en hårdnande attityd vad avsåg skattetrycket.

Revolvens kväsande tog lång tid och medförde stora kostnader. I ett brev till fogden vid Salberget, Olof Jonsson, skrev Gustav Vasa i mars 1543 att han vid denna tid haft sådana utgifter och "peningz förspländring", som han aldrig sett maken till sedan han kom "till Regimentet."¹ Följaktligen togs alla tillgängliga resurser i anspråk, och rikets enda myntverk – det i Svartsjö utanför Stockholm – fick arbeta för högtryck.

Upproret tog sin början under försummare 1542. En friskara på ungefär trettio man under Nils Dackes ledning företog då en rad överfall på fogdar och frälsemän i Södra Møre i Småland. Den 27/6 skriver kungen visserligen i ett brev att "knark och fäfenget snack" förekommit i Småland men nämner inga våldsdåd.² Från Södra Møre spred sig snart oroligheterna till Konga härad och vidare till socknarna vid Blekingegränsen och norrut.³

Myntningen i Svartsjö

Myntverket i Svartsjö inrättades 1541, samma år som det i Västerås nedlades. Myntningen i Västerås hade bedrivits under åren 1538-1540, dit den i sin tur flyttats från Stockholm. Flyttningen hängde troligen samman med Sala silvergruvans uppsving under 1530-talet.

Kronan hade nämligen full kontroll över silvergruvornas avkastning. En del uppbars direkt såsom skatt, resterande del skulle bergsmännen sälja till kronan för ett fastställt pris av 16 mark per lödig mark bergssilver. Produktionsökningen vid Salberget kan illustreras med siffrorna från uppbörderna i räktekammaren av bergssilver: år 1529 var den 1 524 lödiga mark, år 1536 inte mindre än 24 332 lödiga mark.⁴

När rikets enda myntverk ånyo flyttades 1541, sammanföll det i tiden med de genomgripande för-

Fig. 1. Daler 1542 (SM 155).

ändringar av den centrala finansförvaltningen som gjordes under inflytande av tyska ämbetsmän. På en betydelsefull punkt behöll kungen även fortsättningsvis sitt personliga grepp över uppbördsväsendet, nämligen ifråga om ädelmetaller och guldmünt. Omkring 1540 skapades en särskild organisation för uppbörderna och förvaltningen av silvret, vilken först förlades till Västerås, där chefen för den kungliga silverkammaren var Erik Matter.⁵ I samband med flyttningen av myntverket till Svartsjö omlokaliseras även silverkammaren, vilken dock förlades till Stockholms slott.

Enligt en bevarad förteckning från 1540 över utgifter från myntverket i Västerås har de sista utbetalningarna för året, nämligen myntsvennernas lön, kvitterats så sent som den 7/1 1541. Även myntgravören Ulrich von Nürnbergs lön avser hela året.⁶ Med andra ord har myntverket flyttats först efter årsskiftet 1540/41.

När myntningen väl var i full aktivitet i Svartsjö under 1541 användes uteslutande gamla nedsmälta mynt till årets produktion! Detta hängde samman med att silvret i markmynten försämrats från 10-lödigt (625/1000) till 8-lödigt (500/1000) året innan. De under år 1541 utmyntade valörerna specificeras inte i räkenskaperna, men av de bevarade mynten att döma inskränkte de sig till marker, 1/2-mark och 2-ören.

Följande år utökades valörserien med en praktfull daler, som med oförändrat utseende kom att präglas i stora mängder decenniet ut (fig. 1). En ny myntordning utfärdades även för dalern, enligt vad som anges i mynträkskaperna för 1542. De tidigare bestämmelserna från 1537 ändrades såtillvida, att halten sänk-

tes från 15 lod 1 kvintin (953/1000) till 14 lod (875/1000), medan bruttovikten behölls nästan oförändrad.

Vi kan närmare tidsfästa tillkomsten av dessa vackra mynt genom ett brev avsänt av myntskrivaren Mårten Jönsson till kungens sekreterare Klemet Hansson den 9/7 1542. Jönsson meddelade att på myntet var nu allt kommet "till rätt skick", särskilt med präglingen av joakimsdaler, av vilka Jönsson tillsände sekreteraren fem exemplar, med begäran om att han skulle visa dem för kungen, "om Hans Nåde wille hafva them så präyladt eller ey." Han önskade svar snarast, så att arbetet med präglingen "flux" kunde fortsättas.⁸

Vi kan dock anta, att kungens tankar fokuserades på andra problem. Han hade redan hunnit nås av budet, att häradsfogden Nils Larsson och biskopsfogden Arvid Västgöte slagits ihjäl av de upproriska i Södra Møre vid midsommartiden.

Klippingmyntningen

Situationen skulle förvärras ytterligare. Fogdeförvaltningen i upprorsbygderna bröt samman, vilket ledde till att kungen fick svårt att skaffa fram information om läget. Redan i juli 1542 klagade Gustav över att han inte kunde få tillförlitliga uppgifter om händelseutvecklingen i de berörda områdena.⁹

Nederlaget vid Kisa i början av september, då bönderna vann en klar seger över en kunglig styrka, kom därför som en chock för Gustav. Den 17/9 1542 tillskrev han Erik Fleming m.fl. angående drabbningen mot Dacke, och uppmanade dem att noggrant bevaka Stockholms slott och anskaffa förråd. Vidare, skrev kungen, "synes oss, att wårt mynte will

icke heller wäll tiene lengre, att bliffwa upå Swartesiö”, speciellt med tanke på det öppna och oskyddade läget. Den orolige kungen såg nu fiender överallt; han misstänkte att myntsvennerna ”eller någon annan tjuvhop” skulle kunna sammanvända sig och rymma med såväl silver som penningar. Därför ansåg han att myntverket borde flyttas från Svartsjö till Stockholm med det snaraste och inrymmas någonstans på slottet.¹⁰

Flyttningen synes dock inte ha blivit av. När kungen en dryg månad senare (30/10) tillskriver de i kammararen ansvariga för myntningen, Björn Pedersson och Lars Organista, nämns ingenting om denna åtgärd. De uppmanas att påskynda produktionen så mycket som möjligt. Personalen skulle tillsägas att arbeta och mynta ”alt thett the kunne för lifwet.”¹¹ Skälet var att kungen inväntade ankomsten av ”en heel hoop” främmande krigsfolk i landet, vilka givetvis skulle avlönas. Kungen tyckte att man skulle koncentrera sig på det vanliga svenska myntet, som ”dagligen och aller mest behöfwes will”, i stället för daler.

Av kungens korrespondens kan vi också utläsa, vad månadssolden för de utländska knektarna uppgick till, nämligen.¹²

- 4 gyllen för en vanlig soldat;
- 5 gyllen för en ”halv hakebössa”;
- 6 gyllen för en ”rustning”.

Soldens storlek var således beroende av knektarnas beväpning och utrustning.

För att påskynda myntningens gång, beslöt man sig för att prägla klippingar i stället för rundmynt. En myntordning angående detta har av allt att döma utfärdats redan i slutet av år 1542. Uppgifter om den har endast bevarats i form av en kort notis i avskrifter av Daniel Hansson Molstorffers (1577-1651) kopiaebok. Hansson var verksam som myntskrivare i Stockholm från 1619 och hade som sådan säkerligen tillgång till numera förlorade originalhandlingar vid myntverket.¹³

Under rubriken ”Ordningh på Klippingar A:o 1542” noterar han bara, att på 1 mark 8-lödigt verksilver skulle skroddas 171/2 mark, d.v.s. ur en mark finsilver skulle erhållas 35 mark i penningar. En 1-marksklipping (8 öre) skulle således väga 12,04 g och innehålla exakt hälften så mycket finsilver; övriga valörer skulle proportionellt sett väga mer eller mindre. I anslutning till dessa

uppgifter finns noterat: ”Till 18 öre, 2 [mark], 15 öre, 12 öre, 1 [mark], 1/2 [mark] och 2 öre klipp[ing].”

Hansson har även skrivit, att ”Samma Ordningh waar opå – 2 [mark] str, 1 [mark] och 1/2 [mark] str, så och på 2 öre str”. Således har samma bestämmelser om halt och vikt gällt för rundmynten av dessa valörer, som ju också präglades 1542-1543.

Att döma av de bevarade mynten så hann man inte med att prägla några klippingar under 1542. Tidigt under följande år hade en myntning av i vart fall 15- och 12-ören kommit igång. Detta framgår av ett brev som kungen skrev till Björn Pedersson och Lars Organista den 19/3 1543. Kungen hade ett par månader tidigare ånyo uppmanat dem att driva på myntningen,¹⁴ och nu hade de tillskrivit honom om de ”klippingar och rundt mynt”, som präglats på Svartsjö i hans frånvaro, och hur man framledes skulle förfara med myntning och myntordning.

Kungen svarade att han var av uppfattningen, att man inte endast skulle slå 2-, 1- och 1/2-markar utan även 2-ören. Han ville också få sig

tillsänt 100 eller 200 mark ”till en proba”. Myntningen skulle man låta ”flux gå för sig”, eftersom kungen väntade ytterligare trupper. ”Understundom” skulle man även låta prägla något runt mynt, och i synnerhet tvåören. De klippingar som allredan slagits till tolv och femton öre, ”måge wäll bliffue som the äre, man finner wäll rådh för them”, avslutade kungen.¹⁵

Tydligt hade man redan präglat en viss mängd klippingar i valörerna 12 och 15 öre, men av någon anledning fann man inte någon större användning för dem. Av allt att döma hänger detta ihop med utbetalningen av knektarnas sold. Kungen hade nämligen, något överoptimistiskt, antagit att de skulle låta sig nöja med att få 15 svenska öre per gyllen vid omräkning av solden. Redan i februari hade dock knektarna börjat knorra och begärde mellan 18 och 20 ”rundstycken” (ören) per gyllen.¹⁶

Detta förgrymmade kungen, som klagade över kraven och påstod att han sedan början av sin regering inte betalt mera än 15 öre. Mängden ärlig

Fig. 2a-d. 15, 12, 4, 2 öre klipping 1543 (SM 216-219).

krigsman lät såväl nu som på den tiden sig nöja med 15 öre på en gyllen; ”Så måge och thenne hop wäll göre,” avslutade kungen.¹⁷

Efter att ha börjat misstänka att något förräderi, ”eller hemelig skalckheet” låg bakom knektarnas krav, accepterade han den 10/3 motvilligt att betala 18 öre per gyllen i stället för 15.¹⁸ Detta är uppenbarligen förklaringen till att klippingarna i valören 15 öre med ens blev svåra att sätta i cirkulation. Kanske hade man redan beslutat sig för att prägla 12-örens för att kunna betala en månadssold, 4 gyllen, med 4x15 öre + 12 öre?

Av Daniel Hanssons avskrifter av 1542 års myntordning att döma, gällde den – som nämnts – förutom 15 och 12 öre även klippingar i valörerna 18, 16, 8, 4 och 2 öre. Exempel av valörerna 15, 12, 4 och 2 öre har bevarats till våra dagar, medan man tack vare uppgifter om uppbörderna i räntekammaren år 1543 vet att även 16- och 8-örens präglats (*se fig. 2a-d och tabell 2*). Huruvida något 18-öre präglats eller ej är således osäkert. Möjligheten finns ju eftersom vi inte vet i detalj hur 1543 års myntningar fördelar sig. Uppgifterna om klippinguppbörderna i räntekammaren anges ibland såsom upplagesiffror för myntningen ifråga, vilket inte är korrekt. Av årets myntning av markvalörer och lägre, drygt 525 503 mark, levererades bara drygt 310 625 mark till räntekammaren.¹⁹ Resten torde ha utbetalats till andra ändamål direkt från myntverket. Vi har således ett möjligt mörkertal här vad avser klippingarna. Vi får nöja oss med att konstatera, att siffrorna i tabell 2 utgör minimitalen för klippingmyntningen.

1543 års myntordningar

Gustav hade i mellantiden skaffat sig ett andrum i form av ett vapenstillestånd med Nils Dacke och hans bondearmé, vilket avslöts den 8/11 och stadfästes av kungen den 25/11 1542. Någon allvarlig avsikt att hålla överenskommelsen hade knappast Gustav. Tvärtom, som framgår av vad som tidigare anförts, pågick värvningen av krigsfolk med oförminskad intensitet under hela vintern. Detta tjänjde resurserna till det yttersta, och nu som alltid vid trängda situationer väcktes kungens finansiella kreativitet till liv.

I det ovannämnda brevet av den 19/3 1543 till Björn Pedersson och Lars Organista nämner kungen, att han erhållit uppgifter om en myntordning. Han låter dem veta att ”så

Bilaga 1

Konung Gustaffz Mynte Ordningh Anno 1543

	Till Daler	
[Mark] uti fijn		14 lodh
Schrodas på hwarie 20 lod werh		9 dal
Löper efter een [mark] fjint sölfwer		
[i marginalen:] och bör hwar daler wäga 2 lodh 3 5/9 ort		
	Till Runstycker	
[Mark] uti fijn		2 lod 3q[vintin]
Schrodas på een [mark] wärck		9 [mark] 5 ör thet ähr 77 st.
Löper efter 1 [mark] fjint sölfwer		56 [mark] ortiger
Mynterlöhn för 1 [mark] fjint sölfwer		6 öre
	Till halfförar	
[Mark] uti fijn		2 lod 3q[vintin]
Schrodas på 1 [mark] wärck		– 7 [mark] 7 öre thet är – 126 st.
Löper på 1 [mark] fjint sölfwer		56 [mark] ortiger
Mynterlöhn för 1 [mark] fjint sölfwer		7 öre
	Till Gambla Ortiger	
[Mark] uti fijn		1 lod 3q[vintin]
Schrodas på 1 [mark] wärck		–
Löper på 1 [mark] fjint sölfwer		60 [mark]
Mynterlöhn för 1 [mark] fjint sölfwer		1 [mark]
	Till Fyre Peningar	
[Mark] uti fijn		2 lodh
Schrodas på 1 [mark] wärck		– 4 1/2 [mark] thet ähr – 216 st.
Löper efter 1 [mark] fjint sölfwer		–36 [mark]
Mynterlöhn för 1 [mark] fjint sölfwer		9 öre
	Till två Peningar	
[Mark] wti fijn		2 lod
Schrodas på 1 [mark] wärck		– 4 1/2 [mark] thet ähr – 432 st.
Löper efter 1 [mark] fjint sölfwer		36 [mark]
Mynterlöhn för 1 [mark] fjint sölfwer		2 [mark] 2 öre
	Halfförar, som ähre medh thet afteknadt A	
Schrodas på 1 [mark] wärck – 31 kast. 3 st thet ähr – 127 st		
	Halfförar, som ähre medh thet afteknadt [krönt S]	
Schrodas på 1 [mark] wärck – 31 kast. thet ähr – 124 st		
	Halfförar, som Wasan står på tecknade	
Schrodas på 1 [mark] wärck – 32 kast.		
	Ähn Halfförar	
1 [Mark] fjint sölfwer kostar –		9 1/2 daler
	der efter tillmyntas	
	Halfförar	11daler 26 1/4 st. ähr. 756 1/2 st
[tillskrivet i marginalen:]		
och schrodas på 1 [mark] wärck -		136 st.
[Mark] uti fijn 2 lodh 3 q[vintin] 1/2 ort		
	Mynterlönen för 1 [mark] fjint sölfwer	
Peningar		– 4 [mark] 1 öre 9 [penningar]
	Kopparen löper	
Peningar		– 6 öre 20 1/2 (penningar)
	Så ähr igen behållit	
Peningar		– 1 dal 2 öre
Der af skall betalas Myntemestaren för kohl, wedh, salt och hwadh mehra som behöfwes.		

behager oss samme Ordinantia alde-lis wäll, Och biude eder, att j ther medt så fortfare wele”.²⁰ Uppgifter om denna, och troligen flera andra myntordningar som utfärdats under 1543, har överlevt via Daniel Hanssons anteckningar. Då uppgifterna aldrig i sin helhet har publicerats och tolkats på ett korrekt sätt,²¹ avtrycks dessa här i *bilaga 1*. En sammanfattning ges i *tabell 3*.

Hansson daterar inte 1543 års myntordning närmare; som ovan angivits, har sannolikt den första delen av den utfärdats före 19/3 1543. Troligen har det då rört sig om

bestämmelser för daler, rundstycken (1-örens), 1/2-örens, gamla örtugar (= 18 penningar eller 3/4 öre, se nedan) samt 4- och 2-penningar. Därutöver gällde ju även fortsättningsvis 1542 års ordning avseende markmynten.

Antagligen har de varierande bestämmelserna för fyra olika sorters 1/2-örens tillkommit något senare, av ordningsföljden i Hanssons notiser att döma.

Det intressanta med dessa föreskrifter är uppgifterna om flera olika märkliga myntslag. Daler och 4-respektive 2-penningar vet vi ju har präglats i Svartsjö under 1540-talet.

Fig. 3. Örtug eller 1/2 öre 1543 (SM 72b) som tidigare förmodats vara präglad 1534.

Fig. 4. "Gammal" örtug, vilken utgavs till kursen 18 penningar eller 3/4 öre (SM 57).

Ören, gamla örtugar samt 1/2-ören har varit okända företeelser. Redan i T. G. Appelgrens beskrivning över Gustav Vasas mynt diskuteras förekomsten av örtugar eller 1/2-ören från Stockholm med året 1543 (fig. 3). Appelgren konstaterade visserligen, att minst fyra olika stamplar försetts med detta årtal men valde i alla fall att hänföra dem till 1534 med förklaringen att gravören gjort ett misstag.²² För ett par år sedan påpekade Håkan Widjestrand det orimliga i detta, och framhöll – med hänvisning till Stiernstedt – att 1543 års myntordning faktiskt innehåller bestämmelser om dylika mynt.²³

Vad beträffar de så kallade gamla örtugarna, så har även dessa numera fått sin förklaring. Gustav Vasa lät helt enkelt prägla efterlikningar av Erik av Pommerns örtugar, men med lägre halt, för att sedan kunna prångla ut dessa till en kurs av 18 penningar, d.v.s. 3/4 öre (fig. 4). Dessa årtalslösa mynt kallade Appelgren för fyrkar i sin beskrivning och daterade dem till perioden 1524-1527.²⁴ I *Sveriges mynt* (Ahlström et al.) upp-tas de bland stockholmsörtugarna med samma datering (SM 57). De kan tidigast påvisas ha präglats 1535, då Gustav Vasa i ett brev talar om "nyslagna gamla örtugar".²⁵ Av det stora antalet varianter att döma (Appelgren redovisar 23 olika inskriftskombinationer) har myntningen varit betydande och kanske pågått under en längre tid. Den har inte i något avseende avsett några spår i de bevarade myntränskaperna.

Det har inte heller de 1/2-ören gjort, som omnämns i 1543 års myntordning. Detta tyder på att inte heller denna myntning var av sådan karaktär att Gustav Vasa egentligen ville skylda med den inför eftervärlden.

Tabell 1: Myntningen i Svartsjö 1541-1545

Källa: Märten Jönssons räkenskaper 1541-45; Myntväsen vol. 1, KA.

År	Daler	Markmynt (mark: öre)
1541	–	231 240: 2 1/3
1542	27 758	153 762
1543	28 638	525 503: 1/2
1544	60 649	280 776: 4 1/2
1545	107 850 3/4	81 655: 2

Tabell 2: Uppbörderna i räntekammaren av klippingar 1543

Källa: Måns Erikssons räkenskap för uppburna penningar, räntekammarböcker vol. 16, KA.

Valör	Antal (st)	SM nr	Kända exemplar
16 öre	109	–	Okänd idag
15 öre	4 650	216	Fler än 10 ex
12 öre	2 625	217	KMK, Riksbanken, Uppsala; 1 ex privat
8 öre	218	–	Okänd idag
4 öre	440	218	KMK, Antell 489
2 öre	878	219	Riksbanken, Köpenhamn

Tabell 3: 1543 års myntordningar i sammandrag

Källa: "Myntte Bok No. 2", s. 53-54 ; Myntväsen vol. 48, KA.

Valör	Antal på 1 mark verk ¹	Halt i lod och kvintin ²	Myntarlön per per mark fint	Vikt ³	Halt	Finvikt
Daler	20 lod = 9 st	14 lod	–	28,96 g	875/1000	25,34 g
Runstycke ⁴	77 st	2 lod 3 kv.	6 öre	2,71 g	172/1000	0,47 g
1/2-öre	126 st	2 lod 1 kv.	7 öre	1,65 g	141/1000	0,23 g
Gammal örtug ⁵	– ⁶	1 lod 3 kv. ⁷	1 mark	?	109/1000?	0,33 g ⁸
4 penningar	216 st	2 lod	9 öre	0,96 g	125/1000	0,12 g
2 penningar	432 st	2 lod	2 mark 2 öre	0,48 g	125/1000	0,06 g
1/2-öre (kr A)	127 st	–	–	1,64 g	–	–
1/2-öre (kr S)	124 st	–	–	1,68 g	–	–
1/2-öre (vase)	128 st	–	–	1,63 g	–	–
1/2-öre (ej spec.)	136 st	2 lod 3 kv. 1/2 ort	4 mark 1 öre 9 penningar ⁹	1,53g	174/1000	0,27 g

¹ Verksilver, d.v.s. en mark silver i den för valören fastställda legeringen.

² 1 mark = 16 lod = 64 kvintin = 256 ort.

³ Markens myntvikt har antagits motsvara 208,5 g, i enlighet med Nils Björkenstams beräkningar, se Osmundjörn. Osmundens fatvikter och osmundvikten (Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 30, Kristianstad 1993) s. 240 ff.

⁴ 1-ören.

⁵ 18 penningar eller 3/4 öre.

⁶ Det är en lucka i manuskriptet där antalet mynt skrodade per mark verk skulle ha angivits.

⁷ Troligen en felskrivning; rimligtvis borde halten ha varit 2 lod 3 kvintin liksom för 1-ören.

⁸ Annars blir bruttovikten för hög; jfr finvikten nedan.

⁹ Utmynningsgrunden anges till 60 mark i färdigpräglade mynt per mark finsilver; det motsvarar 640 mynt per 208,5 g silver = 0,33 g/mynt. Detta synes vara korrekt, då finvikten ligger mellan den för 1- och 1/2-ören. Om den angivna halten appliceras på detta tal blir bruttovikten för hög, därför är 1 lod 3 kvintin troligen en felskrivning.

⁹ En generöst tilltagen myntarlön för denna valör; en kompensation till myntmästaren för att medverka till efterpräglingen av gamla mynt?

Det blir än mer uppenbart, när vi övergår till att försöka identifiera de präglingar som avses (fig. 5a-c):
 – med krönt A; SM 68 (App. 279-84)
 – med krönt S; SM 66, 67, 69 (App. 276-78, 322, 326-27)
 – med vasen; SM 71 (App. 323-25)

Appelgren redovisar nämligen i sin beskrivning ett antal mynt, som han inte kunde få att passa in bland de reguljära präglingarna. Det rörde sig bl.a. om stampkombinationer med årtalen 1528 och 1531. Appelgren, med sin grundliga kunskap om mynt-

Fig. 5a-c. Örtugar eller 1/2-ören, präglade 1543 med gamla stamplar (SM 68, 67 resp. 71). Nr 5a skala 2:1.

materialet ifråga, insåg att dessa omöjliga kunde vara samtida. Han antog att dessa mynt, som han bl.a. betecknade såsom hybrider, tillhörde tiden kring 1532. Han framförde också tanken att de möjligen hörde samman med oegentligheter från myntmästaren Anders Hanssons sida: "Slarv torde i vanliga fall ha varit orsaken till dylika felpräglingar, men vid Stockholms myntverk synes de under året 1532 hava förenkommit i sådan mängd, att åtskilliga av dem om ej alla då möjligen kunna ha tillkommit avsiktligt och för att dölja något inom myntverket begånget underslev."²⁶

Appelgren hade rätt i sitt antagande, att de tillkommit avsiktligt för att dölja ett bedrägeri; skillnaden är den att det skedde år 1543 och då med kunglig sanktion. En örtug (1/2-öre) skulle enligt 1532 års myntordning innehålla 0,54 g silver. De år 1543 med gamla stamplar myntade valörerna hade dock en finvikt som endast uppgick till hälften.

Dackefejdens slut

Inför ryktena om kungens rustningar beslöt sig Nils Dacke för att själv agera innan de kungliga trupperna kunde samla sig för offensiven. Medan mindre styrkor anföll Söderköping och Stegeborgs slott i början av februari 1543, var Dacke själv upptagen av operationer i Kalmartrakten.

Under dagarna efter den 10/3 bröt den kungliga armén upp från Linköping och tågade under svåra härjningar genom Kinda, Sevede och

Aspelands härader mot Kalmar. Överallt mötte man hårt motstånd, och få socknar hörsammade anbudet om kapitulation. Dacke hade koncentrerat sitt försvar relativt långt söderut, och omkring den 25/3 stod en drabning vid någon av de tillfrusna sjöarna i trakten av Virserum. De kungliga styrkorna segrade, medan Dacke själv sårades i ett tidigt skede av striden och fördes bort. Det var dock inte slut med detta, utan en omfattande "pacificering" av bygden återstod. Nils Dacke själv uppspårades och dödades i flykten efter det att hans gömställe blivit förrätt. Under första veckan i augusti fick kungen budet om Dackes död. I ett brev den 7/8 konstaterade han att "Dacken haffwer fått sin lön", men beklagade sig över att han inte infångats och fått utstå "en värre affgång".²⁷

Segern hade skett till ett högt pris. Traktens befolkning utsattes för ett stort lidande, medan Dacke kom att leva vidare som en symbol för trotset mot överheten. I ett brev skrivet den 27/5 1543 summerar kungen därutöver de stora ingrepp i statskassan som fejden vållat. Allt det som han ackumulerat i form av reserver under sex-sju år hade utgivits under 1542-1543. Det rörde sig om 600-700.000 mark, utöver de stora summor i daler som spenderats i Tyskland på värvning av legoknektar; "och äre än en heel hoop aff våre knechter obetalede", skrev kungen.²⁸

Såsom framgår av *tabell 1* så hade myntningen under 1543 mer än tredubblats från året innan. År 1544 var

den fortfarande kvar på en hög nivå, då utgifterna säkerligen i hög grad fortsatte att löpa. Situationen återgick snart till det normala, och silveret från Salberget fortsatte att strömma in i herr Eskils gemak på Stockholms slott. Reserverna blev därigenom i sinom tid återställda, och myntningen gick in i ett lugnare skede.

Noter

- 1 Konung Gustaf den Förstes registratur (GIR), XV (Stockholm 1893) s. 187f.
- 2 GIR XIV, 1542 (Stockholm 1893) s. 62.
- 3 Betr. Dackefejdens förlopp, se L.-O. Larsson: Det medeltida Västernorrland. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt. (Lund 1964; ny uppl. Växjö 1975) s. 285-355.
- 4 I. Hammarström: Finansförvaltning och varuhandel 1504-1540. Studier i de yngre sturarnas och Gustav Vasas statshushållning (Uppsala 1956) s. 306ff. Betr. inköpsmonopolet, se privilegier för Salberget 18/7 1535 (GIR X, s. 201): "Item hwad Sölff ther görs, skal jngom skalias vtann wonn Sölffköpare tiil Riigenszens Mynth".
- 5 I. Peterzén: Studier rörande Stockholms historia under Gustav Vasa (Stockholm 1945) s. 195, 224.
- 6 Myntväsen vol. 1:5, Kammararkivet (KA). Någon uppgift om myntningens volymer i Västerås under 1540 anges inte i litteraturen; de totala utgifterna enligt denna – möjligen fragmentariska – räkenskap slutar dock på 202 920 mark 2 öre. Största delen, 107 174 mark 3 öre, gick till silverköpet på Salberget. Upplagan för 1540 års daler brukar anges till 82 ex. Den i registret för bergssilver angivna posten "til att låta förmynta daler utaff", 10 mark 1 1/2 lod, räckte endast till 75 daler enligt 1537 års myntordning. (Bergsbruk vol. 15-16, KA).
- 7 H. Forssell: Anteckningar om mynt, vikt, mått och varupris i Sverige under de första femtio åren af Vasahusets regering (i: Sveriges inre historia från Gustaf den Förste, med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi, del 2, Stockholm 1875) s. 62.
- 8 Kungl. Maj:ts kansli; kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser, vol. 1 (Riksarkivet).
- 9 GIR XIV, 1542, s. 97.
- 10 GIR XIV, 1542, s. 240.
- 11 GIR XIV, 1542, s. 323; Björn Pedersson var ensam kammarråd vid början av 1543; Lars Organista var formellt "överste räknemästare" vid kammaren, men torde under 1543 i praktiken ha fungerat som ett andra

kammarråd vid sidan av Pedersson, med bl.a. överinseende av myntningen som ansvarsområde; se N. Edén: Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden, 1523-1594, (Uppsala 1899) s. 65f.

- ¹² GIR XIV, 1542, s. 328.
- ¹³ Hanssons original har gått förlorat; tre samtida avskrifter – med nära identiskt innehåll – finns dock bevarade i Kammararkivet (Myntväsen 48), Antikvarisk-Topografiska arkivet (C. R. Berchs samling, vol. 4) samt Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Köpenhamn (signum XVIIIB 203a).
- ¹⁴ GIR XV, 1543, s. 21f.
- ¹⁵ GIR XV, 1543, s. 174.
- ¹⁶ GIR XV, 1543, s. 144; H. Widjestrand: Den udda valören 15 öre 1543 och dess förklaring (Mynttidningen 1995/1).
- ¹⁷ GIR XV, 1543, s. 85f; kungens påståendets styrks av äldre korrespondens; i ett brev av den 13/9 1535 (GIR X, s. 263) omtalas en betalning om 12 000 gyllen, vilket omräknades till 22 500 mark örtug, d.v.s. 15 öre/gyllen.
- ¹⁸ GIR XV, 1543, s. 145, 148.
- ¹⁹ Forssell 1875 s. 63.
- ²⁰ GIR XV, 1543, s. 174.
- ²¹ A. W. Stiernstedt nämner endast daler, 1/2-ören och 4-penningar; se Om myntorter, myntmästare och myntordningar i det nuvarande Sverige (Numismatiska Meddelanden I, Stockholm 1874) s. 24.
- ²² T. G. Appelgren: Gustav Vasas mynt (Stockholm 1933) s. 83.
- ²³ H. Widjestrand: Ny upptäckt!? Svartsjöpräglade halvören från Gustav Vasas utmyntningsperiod! (Numismatiskt Forum 1999/3) s. 8.
- ²⁴ Appelgren 1933 s. 85, typ 44.
- ²⁵ B. Hemmingsson: Gustav Vasas som myntförfalskare (Mynttidningen 1994/1).
- ²⁶ Appelgren 1933 s. 47.
- ²⁷ GIR XV, 1543, s. 473.
- ²⁸ GIR XV, 1543, s. 295f.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

Enkronesedeln från 1914

Enkronesedel från 1914. Foto KMK.

Bristen på skiljemynt blev en av de första påfrestningarna som drabbade det svenska samhället vid första världskrigets utbrott 1914. Det var då som "kotian", en enkronesedel, föddes. De mobiliserade soldaterna hade sällan sedlar av högre valörer i sina plånböcker. De största slantarna – om det fanns några – måste lämnas kvar hemma för familjens försörjning, till mat, ved och hyra. Många av landstormsmännen och rekryterna drog ut på bevakningstjänst med minsta möjliga kassareserv, ofta kanske bara några fattiga skiljemynt i en sliten portmonnä. Kronan höll ju manskapet med mat och husrum i kasern, barack eller tält.

Småslantarnas spridning till, ur storsädernas synpunkt sett avlägsna gränsorter – där de dröjde kvar avsevärd tid på grund av långsamma kommunikationer – märktes snabbt i Riksbankens skiljemyntskassa. Vid slutet av juli 1914 var den nära 6 miljoner kronor, men en månad senare hade den sjunkit till 1,8 miljoner kronor.

Snabba åtgärder måste vidtagas för att motverka bristen på växemynt. Det var mest enkronor som saknades. Myntpräglingen tog lång tid, silver var svårt att få fram och det var lättare att trycka sedlar. Riksbanken kunde emellertid enligt gällande bestämmelser inte trycka sedlar under 5 kronor. Författningen måste därför ändras. Det skedde den 31 augusti 1914 och redan den 4 september kunde den första upplagan av drygt två miljoner enkronesedlar börja släppas ut i marknaden. Troligen hade sedeltryckeriet börjat förbereda tryckningen redan innan ett beslut fattats. Enkronesedlarna utgjorde vid 1914 års utgång 0,75% av hela sedelstocken.

För många äldre svenskar var det emellertid inte någon större nyhet att handla med enkronor av papper. De hade gjort det några decennier tidigare. Riksbankens räkenskaper visade att det fanns kvar drygt 100 000 utelöpande enkronesedlar av emissionen som upp-

hört 1875. De nya sedlarna fick i stort sett samma utstyrelse som de äldre.

Att åtgärden fick önskat resultat framgår av att förrådet av skiljemynt hos riksbanken – efter en fortsatt minskning under september – först nådde bottenläget men sedan började öka igen. Den sista tryckningen av enkronesedlar, nära en miljon, gjordes 1923. Det var en ren försiktighetsåtgärd och upplagan gick aldrig ut i cirkulation. Redan 1922 hade riksbanken slutat att lämna ut enkronesedlar. Upplagens andel i det totala sedelomloppet hade då sjunkit till 0,17% och präglingen av silverkronor var i full gång.

Att dessa krissedlar från 1914 fick öknamnet "kotior" tyder inte på någon större popularitet. Benämningen lär ha kommit till när en gumba sålde sin ko och fick konstanterna i lika många enkronesedlar som skulle ha varit tior.

Frågan om att tillverka enkronor av papper aktualiserades även under andra världskriget. Det fanns ett reservlager som tryckts 1938-1940, men de kom inte till användning. Sedlar i så låg valör ansågs annars vara både en dyr och opsykologisk utväg.

Fortfarande (2003) är det så att drygt 600 000 enkronesedlar från perioden inte inlämnats för inlösen. De flesta av dessa sedlar har antagligen förstörts av någon anledning, andra finns i samlarnas skatter, i skrivbordslådor och på vindskontor. Enkronesedlarna gällde ända till utgången av 1987 som betalningsmedel.

IW

Litteratur

Lindgren, T., *Riksbankens sedelhistoria 1668-1968*. Stockholm 1968.

Lästips! *Pappersetta, krischa och kotia* av Monica Golabiewski Lannby i SNT 2000:3, som mera behandlar de folkliga benämningarna på våra lägsta sedelvalörer.

Kring Landskrona tvåmark

SNT 2004:1 innehåller en notis på sid. 13 av Ian Wiséhn som handlar om museet i Landskrona. Han berättar om att tvåmarken 1675 förvärvades år 1966 från Hirsch Myntauktioner.

Till detta kan en del tillfogas. Denna auktion var ju – som de flesta vet – den första offentliga på Svensson-material (Mynt och medaljer ur Sven Svenssons samling ... Stockholm 17-18 oktober 1966). Katalogen hade sammanställts av notisförfattaren och Ernst Nathorst-Böös. De svenska museernas anbud bevakades av mig, och jag gjorde en hel del anteckningar. Det var här som t.ex. Algård framträdde "i helfigur" och förvärvade mycket, inte minst Gustav Vasa. Crowther från England bjöd för engelska samlare, kanske främst för Philip Grierson (vars samling skänkts av honom till myntkabinettet i Cambridge). Antellska delegationen kompletterade samlingen i Helsingfors. Gunnar Ekström gjorde ett av sina sista förvärv (kontant), 1 daler 1534, en variant (undertyp) som han saknade. Börje Johansson, Lillpite, fick en applåd när han köpte 8-dalern för 30 000 (också kontant!).

Auktionens nr 3, en Anund Jakob, ropade jag in för Sigtuna museer till det facila priset av 7 500 kr! Men när vi kom till nr 387, Landskrona 2-mark 1675, då gick det inte så bra. Jag hade tillstånd att gå till 14 500, absolut inte mer. Jag blev överträffad av Harald Schlasberg, Landskrona, som gick till 15 000, vilket klubbades. Inte mer med det, tänkte jag. Men det bröt ut vilda protester i Landskrona! Stadens son bjuder över det egna museet! Upprörande!!

Så han blev tvungen att avstå myntet till museet, som dock måste betala samma belopp som han bjudit – 15 000 kr.

Någon gång skall jag berätta mer om auktionen 1966. Fler än jag är i livet som deltog den gången. Skriv ni också!

LLT

Fruentimmer i bankens tjänst

I *Bancoposten* nr 4 år 1950 publicerades en notis (utan signatur), i vilken påstås att "de första bankfrökorna i Sverige och troligen i hela världen anställdes för snart hundra år sedan i Stockholms Inskilda Bank AB". Notisförfattaren ifråga hänvisade i sin tur till ett bordstal, återgivet i Svenska Dagbladet, som en fru Signe Henschen hållit vid en middag i samband med en kurs anordnad av Fredrika Bremer-förbundet.

Det var den 6 april 1864 som det av nämnda banks direktionsprotokoll framgick att verkställande direktören (Axel O. Wallenberg):

... fann sig föranlåten föreslå Direktionen att antaga ökad biträde i Banken samt dervid tillika anhålla, att Direktionen nu måtte taga under omprövning en principfråga, den neml. huruvida icke fruentimmer må kunna användas i Bns tjenst. V. D. trodde hinder därför icke böra möta, då fruentimmrens ordningssinne, redbarhet och ihärdighet ingalunda kunde skattas mindre än karlarnas, och det arbete, som i Banken ifrågakomme, erfordrade icke några stora fysiska krafter, äfven om det någon gång kunde vara träget. V. D. föreslog dervid, att Direktionen måtte medgifva antagning af tvänne extra biträden emot ett årfvode af 75 R. Rmt i månaden till dem hvardera och i samband dermed förklara hinder icke möta att härtill på försök antaga fruentimmer, i hvilket fall V. D. förbehöll sig att få föreslå två lämplige.

Två "demoiseller" antogs den 5 juli samma år. I ett senare brev till sin vän rådmannen L. W. Henschen i Uppsala uttrycker Wallenberg sin glädje över att försöket att anställa fruentimmer lyckats. Han tillfogar att "det är bra egendomligt att se damer och herrar arbeta sida vid sida men att därav inte alls uppkommit den flirt och kurtis som många befarat". Det var detta brev som fru Henschen läst, sedan forskat vidare i bakgrunden till och funnit det citerade protokollet i bankens arkiv.

Av ovanstående framgår att de första "bankfrökorna" anställdes i en svensk bank för ganska precis 140 år sedan. Men efter att ha tagit del av vidstående artikel, som behandlar italienska färglitografier från 1800-talet med kvinnliga penningväxlare som motiv, inser jag att Sverige inte alls var först i världen med bankkvinnor.

MGL

Cambiamonete – kvinnlige penning- växlare i Italien

Framför mig ligger tre italienska färglitografier, var och en föreställande en kvinnlig penningväxlare vid sitt bord. Litografierna är utförda under 1800-talets första hälft. På en av bilderna, är litografen namngiven, Gue Dura från Neapel. Han var verksam vid firma Lit:a Cuciniello & Bianchi från 1829. Senare innehade han tillsammans med en herr Gatti firma Lit. Gatti e Dura belägen vid Strada Gigante 19. På den tredje ses firmanamnet Giac. Lenghi Lit.. Dessa bilder väckte mitt intresse dels för att de är vackra, dels för att det just är kvinnor som är växlare. Litografierna tillhör Kungl. Myntkabinettets samlingar.

Kvinnorna på bilderna sitter var och en vid en träbänk under en parasoll, med en hop mynt framför sig, som de förvarar i korgar, skålar eller små säckar. De ser ut att räkna och sortera mynten som verkar vara av silver och/eller guld, kanske är det florentinska floriner eller venetianska dukater. Bänkarna är av bilderna att döma placerade på ett stenlagt torg eller liknande. På två av bänkarna sitter det fastmonterade hjul, antagligen för att den skulle vara lätt att förflytta eller ställa undan när arbetsdagen var slut.

Kvinnorna har fina håruppsättningar och är klädda i dekorativa och färgglada klänningar och sjalar. De är prydda med vackra smycken. Runt halsen bär de en mängd guldhalsband, fingrarna har klätts med ett flertal guldringar, och i öronen sitter smycken av antingen silver eller guld. Med tanke på deras klädsel kan man anta att de var välbärgade, vilket är troligt eftersom de italienska växlarna eller bankirerna kunde bli förmögna.

Penningväxlarnas gille, *Arte del Cambio*, var avskilt från de lågklassiga penningutlånare och pantlånare som alla såg ner på. I praktiken blev bankirerna de som lånade ut till de rika, medan penningutlånarna och pantlånarna fortsatte att låna ut till de fattiga.

Penningväxlarna levde och arbetade på torget bland folket och betjänade i lika hög grad såväl små fastighetsägare, köpmän och gatumånglare som aristokrater och höga dignitärer i kyrka och stat. På medeltidens alla mässor – som var köpmännens

träffpunkt – förekom det penningväxlare. Liksom andra kringresande köpmän och försäljare ställde de upp bord eller stora bänkar på marknader och handelsmässor från vilka de inte

bara sålde sina varor utan också väx-lade sina pengar, beviljade lån, tog emot pengar som betalning för en skuld till någon annan i grannstaden och utförde likartade finansiella tjänster. De italienska penningväxlarna, eller "lombarderna" som de även kallades, hade rykte om sig att vara baksluga och ombytliga; det skall ses mot bakgrund av det utbredda ockret. I äldre tider hade det varit judarna som stått för utlåningen till hushållen, men efterhand som attityden till judarna på 1100-talet hårdnade i Europa övergick utlåningen till kristna långgivare, varav många var italienare.

Man vet inte så mycket om kvinnliga växlare, eller rättare sagt, informationen är så gott som obefintlig. Det enda underlaget för att de överhuvudtaget har förekommit och som jag hittills funnit är just dessa tre färglitografier. Det är följaktligen en öppen fråga i vilken mån kvinnor/hustrur hjälpte sina män i familjeföretagen, eftersom kvinnor sällan nämns i samband med affärer. Men de slutsatser man kan dra är att de italienska kvinnorna hade större inflytande än kvinnor i övriga Europa. I Italien, där renessansen först uppstod, lämnade de spår efter sig i den akademiska världen. Begåvade kvin-

nor var beundrade av män, de blev aldrig förlöjligade för att de var intelligenta och utbildade. Denna inställning gjorde det möjligt för de italienska kvinnorna att ta del i konst, medicin, litteratur och matematik. Med det som bakgrund kanske det inte var så ovanligt med kvinnliga växlare i Italien?

Helena Helgesson

*Tre färglitografier utförda på 1800-talet i Italien föreställande kvinnliga penningväxlare. Se också omslagsbilden i färg.
Foto Gabriel Hildebrand.*

Källor

Dahl, G.: *Gud Pengar & Moral*. Falun 2002, s. 14.

Samhaber, E.: *Penningen*. Stockholm 1965, s. 60.

Weatherford, J.: *Pengar*. Falun 1998, s. 120, 122f.

Theme-Becker: *Künstler-Lexikon*, vol. X. Leipzig 1953, s. 196.

Den vetenskapliga damen (uppdaterad 02-05-24):

<http://www.edu.linkoping.se/berzelius/Vetenskapskvinnan/utbildning.htm>

Helena Helgesson är historiker från Södertörns Högskola och var praktikant på Kungl. Myntkabinetet hösten 2003.

Om 15 öre klipping 1543 och två jordfynd från Östergötland

Åren 1542-1543 var en turbulent tid för kung Gustav I (1523-1560) med Dackefejden, vilken kostade både tid och pengar att stävja. Rikshistoriografen Jonas Hallenberg citerar i sitt klassiska verk om mynt och varors värde i Sverige under Gustav I, ett brev från kungen där han år 1543 skriver "att han genom detta uppror hade råkat i sådana utgifter och penningeförspilning, att han alldrig, sedan han till regementet kom, hade haft maken".¹

Dackefejden var det mest framgångsrika upproret mot kung Gustav. Upproret började 1542 i Småland och motiverades av beskattning, försvårad handel samt den utrensning av präster och indragande av kyrksilver som genomfördes i Småland, Västergötland och Östergötland åren 1540-1541.² Upproret leddes av Nils Dacke och rönte till en början stora framgångar. I de bygder som kontrollerades av Dacke återinsattes de katolska prästerna och man återställde den gamla kulten, men upproret kan knappast entydigt tolkas som ett uppror till förmån för den gamla tron, katolicismen.³ I mars 1543 stod ett avgörande slag i Virserums socken där Dacke själv sårades dödligt, men striderna fortsatte till juli 1543 då upprorsstyrkorna skingrades.⁴

Från 1543 finns det mynt med den udda valören 15 öre (motsvarande 1 7/8 mark⁵) präglade i Svartsjö (SM 216), vilka kan kopplas ihop med den rådande inrikespolitiska röran. Det behövdes mynt för att betala kungens knektar, vilka var engagerade i att slå ned upproret som leddes av Nils Dacke. Fler valörer präglades i Svartsjö, men de behandlas inte här. Föreliggande artikel⁶ behandlar två exemplar av den aktuella typen, vilka påträffats i två hopade fynd från Östergötland. Det ovanliga med de två exemplaren är bl.a. att de är i mycket god kondition för att vara jordfynd. De har således inte cirkulerat länge innan de hamnade i jorden.

Det första exemplaret (fig. 1) är funnet 1919 i samband med arkeologisk undersökning i det s.k. Sverkerskapellet, en medeltida byggnadsrester vid Vätterns strand.⁷ Det andra exemplaret (fig. 2) är funnet 1930 i samband med arkeolo-

Fig. 1. Exemplar funnet i Sverkerskapellet, Västra Tollstad sn, Ög. SHM-KMK 16 374. Vikt 22,14 g. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. Skala 1,5:1.

Fig. 2. Exemplar funnet i Alvastra klosteruin, Västra Tollstad sn, Ög. SHM-KMK 19 415. Vikt 22,01 g. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. Skala 1,5:1.

gisk undersökning i Alvastra klosteruin⁸ vid Ombergs fot (fig. 3), drygt en kilometer fågelvägen från det ovannämnda "Sverkerskapellet". Det som gör klippingarna extra intressanta är att de är stampidentiska – något som vid första anblicken kan vara svårt att avgöra på grund av partiell dubbelprägling. Vid grävningarna i såväl "Sverkerskapellet" som i Alvastra klosteruin påträffades det många andra mynt, men de skall inte behandlas närmare här.

Myntfynden från Alvastra klosteruin har studerats av Brita Malmer. Malmer skriver att mynten från 1100-1200-talen var koncentrerade till sakristian och kyrkans nordöstra del. Under 1300-talet tillkommer flera koncentrationer, bl.a. på gården utanför köket och i området kring gäststugan. Beträffande perioden 1400-1470 konstaterar Malmer att koncentrationen till kyrkans nordöstra del upphör och att det under denna period i stället finns ett stort antal mynt i kapitelsalen. Från klostrets sista tid, ca 1470-1520, finns nästan inga mynt i kyrkan eller i sakristian. Mynten är koncentrerade till kapitelsalen, den yttre gården och gäststugan.⁹ Det

aktuella exemplaret av 15 öre 1543 är påträffat i sentida raslager i västra korsgången.

I kombination med det skriftliga källmaterialet konkretiserar de aktuella myntfynden händelseutvecklingen i Östergötland i samband med Dackefejden, då kungens knektar under en period var stationerade i Alvastra.

I Gustav I:s registratur finner man ett antal texter som belyser situationen i Alvastra vid tiden för upproret. Den 23 och 24 mars 1543 nämns närvaron av upprorsmän – smålänningar – i Alvastra.¹⁰ I april ges Arvid Nilsson med tre man och fyra hästar uppehåll i Alvastra kloster¹¹, vilket sannolikt indikerar att upproret där nu slagits ned. Den 20 juli nämns att de knektar som kommit över Vättern från Västergötland inte skall få fördärva hö eller avel i Alvastra.¹² Ett par dagar senare, den 25 juli, skrivs brev till en fogde rörande de stökiga knektarna¹³ och kort därefter, den 4 augusti, står det att de tyska knektarna som förbrutit sig i Alvastra skall skickas vidare till Kils och Hargs socknar i Östergötland.¹⁴ Knektförflyttningen skedde emellertid ej med detsamma, vilket

framgår av ett brev där det står att knektarna fortfarande förorsakar förtret och stor skada.¹⁵ Först den 19 september omnämns knektarna som borta från Alvastra.¹⁶ Det är inte alldeles orimligt att tänka sig att det är just en eller två av kungens knektar som tappat mynten kort tid efter att de lämnats som sold till dem.

Hur gick det sedan? År 1544 är Alvastra en avelsgård och samma år nyttjas sten från klosterbyggnaderna, men inte kyrkan, till byggandet av Vadstena slott.¹⁷ Möjligen motiveras detta till del av en önskan att klostret inte skall kunna bli föremål för uppror igen. År 1547 är Alvastra åter platsen för ett borgläger.¹⁸ Så sent som 1555 skickas tjugo hästar till Alvastra¹⁹ och 1560 överlämnas Alvastra till Gustav I:s son, Magnus som en del av dennes hertigdöme.²⁰

Frédéric Elfver
Elisabet Regner

Referenser

Behre *et al.* 1992: G. Behre, L.-O. Larsson & E. Österberg, *Sveriges historia 1521-1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter*. Stockholm 1992.

Frödin 1918: O. Frödin, Från det medeltida Alvastra. *Formvänner* 1918, s. 105-198.

Frödin 1920: O. Frödin, Från det medeltida Alvastra. Undersökningarna år 1919. *Formvänner* 1920, s. 169-197.

[GIR XV] *Konung Gustaf den förstes registratur*. 15, 1543. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1893.

[GIR XVI] *Konung Gustaf den förstes registratur*. 16, 1544. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1895.

[GIR XVIII] *Konung Gustaf den förstes registratur*. 18, 1546-1547. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1900.

[GIR XXV] *Konung Gustaf den förstes registratur*. 25, 1555. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1910.

[GIR XXIX] *Konung Gustaf den förstes registratur*. 29, 1559-1560. Utg. af Riksarkivet; genom Joh. Ax. Almquist. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1916.

Hallenberg 1798: J. Hallenberg, *Historisk ahandling om mynt och warors värde i Swerige under konung Gustaf I:s regering*. Stockholm 1798.

Fig. 3. Alvastra klosteruin från sydost. Foto: Frédéric Elfver.

Lagerqvist 1995: L. O. Lagerqvist, *Äldre vasatid. I: Myntningen i Sverige 995-1995. Numismatiska Meddelanden XL*. Stockholm 1995, s. 125-180.

Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981: L. O. Lagerqvist & E. Nathorst-Böös, *Mynten i Gustav I:s registratur. En genomgång*. Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg. Mölndal 1981.

Malmer 1982: B. Malmer, *Numismatik och bebyggelsehistoria i Sverige – aspekter på den medeltida myntmassans korologi och kronologi. Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr 3 1982, s. 137-147.

Nyman 1997: M. Nyman, *Förlorarnas historia. Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasas till drottning Kristina*. Katolska Bokförlaget. Uppsala 1997.

[SM] Ahlström *et al.* 1976: B. Ahlström, Y. Almer & B. Hemmingsson, *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

[SML 1] Malmer & Wiséhn 1982: B. Malmer & I. Wiséhn, *Myntfynd från Östergötland. Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen 1. Kungl. Myntkabinettet och Numismatiska institutionen*.

Tingström 1972: B. Tingström, *Svensk numismatisk uppslagsbok : mynt i ord och bild 1521-1972. 3:e upplagan*. Stockholm 1972.

Widjestrand 1995: H. Widjestrand, *Den udda valören 15 öre 1543 och dess förklaring! Mynttidningen 1995:1*, s. 24.

Noter

¹ Hallenberg 1798, s. 248. Mynten i Gustav I:s registratur har behandlats av Lagerqvist & Nathorst-Böös 1981.

² Nyman 1997, s. 86.

³ Nyman 1997, s. 88.

⁴ Behre *et al.* 1992, s. 38-40.

⁵ Lagerqvist 1995, s. 141. I Bertel Tingströms verk om Sveriges mynt finns i 3:e upplagan (1972) uppgifter om de olika utmyntningarnas storlek, och 15 öre 1543 präglades i 4 650 exemplar. Uppgiften om upplagan skall ses som ett minimum då den baseras på uppbörderna i räntekammaren. Vikten skall ligga kring 22,57 g. Andelen silver är ca 500/1000, vilket ger en finvikt kring 11,28 g. Beträffande 15 öre 1543 – se även Widjestrand 1995.

⁶ Se även Bengt Hemmingssons artikel Myntningen under Dackefejden 1542-1543 i föreliggande nummer av SNT. Tack till Hemmingsson som ställt sitt artikelmanus till förfogande för studium.

⁷ SML 1, fynd 159. Myntet påträffades söder om det s.k. kapellet, ”strax under det med murbruks- och tegelpartiklar uppblandade kulturlagret”. Se Frödin 1920, s. 181, fig. 6 samt 1918, fig. 1 (karta över Alvastra kungsgård).

⁸ SML 1, fynd 157.

⁹ Malmer 1982, s. 144-146. Se speciell plan 1-5 på s. 145.

¹⁰ GIR XV, 1543 s. 186 & 190.

¹¹ GIR XV, 1543 s. 253

¹² GIR XV, 1543 s. 253.

¹³ GIR XV, 1543 s. 438.

¹⁴ GIR XV, 1543 s. 463.

¹⁵ GIR XV, 1543 s. 495ff.

¹⁶ GIR XV, 1543 s. 508.

¹⁷ GIR XVI, 1544 s. 214, 626 & 628.

¹⁸ GIR XVIII, 1546-1547 s. 517.

¹⁹ GIR XXV, 1555 s. 71.

²⁰ GIR XXIX, 1559-1560 s. 543.

Svenska Numismatiska Föreningens 130-årsjubileum

År 1873 grundades Svenska Numismatiska Föreningen och till dess förste ordförande valdes August Wilhelm Stiernstedt. Etthundratrettio år senare heter föreningens ordförande Julius Hagander. Det var sålunda Hagander som fick leda de arrangemang, förlagda till Kungl. Myntkabinetet, som under helgen den 29-30 november förra året gick av stapeln för att högtidlighålla minnet av föreningens bildande.

Helgens aktiviteter inleddes redan strax efter frukost med myntmässa. Årets mässa besöktes av 182 merendels entusiastiska samlare. De kunde ta del av ett utbud av mynt som kom från handlare från hela södra Sverige. Längst söder ifrån kom Pecunia och J. Pedersen mynthandel. Från väster återfanns Kronans Mynt och Ticalen. Huvudstaden var representerad av Strandbergs, Mynt & Medaljer, Håkan Westerlund samt Ulf Nordlind. Dessa totalt åtta handlare var, enligt vad undertecknad erfarit, nöjda med dagens försäljning. Detta intryck bekräftades också av Elver Duvelius, ordförande i Sveriges Mynthandlarnas Förening.

De närvarande mynthandlarna hade uppmanats att särskilt ta med sig polletter. Uppmaningen riktades av ett par arrangörer bakom ett möte för pollettintresserade, vilket också pågick i KMK:s lokaler samma dag. Under snart ett par års tid har ett antal för polletter särskilt intresserade personer sammanstrålat i en löst sammanhållen grupp, kallad "pollettgruppen". Möten har hållits i bl.a. Stockholm och Helsingborg i samband med myntmässor. Gruppen är ännu inte någon formell sammanlutning, utan kontakt sker i huvudsak via e-post.

Till pollettgruppens glädje ställde KMK:s chef, Ian Wiséhn, välvilligt möteslokaler till förfogande. Han passade även på att berätta om KMK:s engagemang i publiceringsarbeten om polletter. Ordet överlämnades därefter till Anders Sundström, vilken berättade om Stockholms ångslupstrafik från äldsta till närvarande tid. Föredraget var mycket uppskattat. Gruppens möte avslutades under uppsluppna former med utbyte av objekt och kunskaper.

Vid lunch började lördagens tre-timmarsvisning av auktionsobjekt ur Sven Svenssons samling. Totalt

Jubileumsmiddagen på Myntkrogen. Från vänster vid detta bord ses Carin Hirsch Lundborg, Julius Hagander, Torbjörn Sundquist, Lars O. Lagerqvist, Ulla Westermark, Sten Rosenlund, Margareta Klasén och Ian Wiséhn. Foto författaren

omfattade auktionen inte fler än 153 objekt. Den lilla kvantiteten uppvägs väl av den höga kvaliteten på de föremål som fanns till salu. Såväl hög konserverings- som raritetsgrad var kännetecknande. Visningsborden var i stort sett fullbelagda hela tiden och visningspersonalen fick arbeta intensivt.

Efter myntmässa och auktionsvisning hade de församlade förmännen att ta del av Lars O. Lagerqvists kåseri om porträttlikhet eller inte på i huvudsak svenska regenter under tusen år. Som vanligt när Lars har vänligheten att dela med sig av sina kunskaper bjöds en intresseväckande stund.

Något före supén var det så dags att högtidlighålla ett annat minne. År

1903 avled skalden och numismatikern Carl Snoilsky, tillika föreningens ordförande under åren 1891-1903. Ian Wiséhn, Göran Wahlquist och Jan Olof Björk hade tagit sig för att minnas den avlidne greven. Resultatet blev en utställning om samlaren, hans exklusiva mynt och bibliotek. Den invigdes med tal av de tre arrangörerna i Lovisa Ulrikas bibliotek varjämte glasen höjdes till äminnelse.

Snoilskyutställningen var ett samarbete mellan Göteborgs Universitetsbibliotek och KMK. Från Göteborg hade inlånats en del av Snoilskys numismatiska litteratur. Ur KMK:s samlingar samt ur en privat samlares kabinett, fanns ett litet urval exklusiva mynt från Snoilskys

Svar på frågesporten i SNT 2004:2

Fråga	Svar	Kommentar
1	x	
2	2	
3	x	Astrid Lindgren samt den heliga Birgitta
4	1	
5	2	
6	x	År 1565, 1566, 1567 och 1568
7	2	100, 50, 25, 10, 5, 2 och 1 öre
8	x	
9	2	
10	1	

Frédéric Elfver

Tre kronor Inte bara en blygsam summa pengar

Nej, framförallt är det Sveriges nationalsymbol och riksvapen. Kungl. Myntkabinettet har i sin återkommande utställning i "Kalejdoskåpet" i entréhallen denna gång sökt visa på tre kronors olika användningar:

Riksvapen

Lilla riksvapnet består av en med kunglig krona krönt blå sköld med tre öppna kronor av guld, ordnade två över en. Så ses det på enkronan 1976-2000. Det kan också användas utan sköld, som på 10-kronan från 1991 och på den mindre 50-öringen från 1992.

Kungl. Slottet

Tre Kronor kallades fram till branden 1697 den medeltida borgen i Stockholm. Namnet avsåg borgens centrala försvarstorn med de förgyllda tre kronorna. Museum Tre Kronor i Stockholms slott har övertagit namnet. Museet är inhytt i den gamla borgens bevarade källarvalv. Och Stockholms stadshus, byggt 1923, har på tornspiran tre förgyllda kronor.

Mynt och sedlar

Tre kungakronor fanns på penningen redan på 1340-talet. De tre kronorna kan då ha symboliserat Magnus Eriks-sons tre riken Sverige, Norge och Skånelandskapen. I den form de har nu – två kronor över en – fanns de på örtugen från ca 1370 under kung Albrekt, som använde denna symbol även på sin vapensköld.

Benämningen *krona* på våra mynt infördes 1873 inom den s.k. skandinaviska myntunionen – Sverige, Danmark och Norge. Myntunionen upphörde 1924, men krona och öre finns kvar i alla tre länderna.

Från 2001 är riksvapnet på enkronan ersatt med en enda kungakrona, och under texten EN KRONA samt en etta. På 50-öringen och 10-kronan finns fortfarande de tre kronorna ställda som på örtugarna från 1300-talet och på riksvapnet.

Tre Kronor finns faktiskt också i 500- och 100-kronorssedlarnas folieband. Borgen *Tre Kronor* ses på 1000-kronorssedeln.

Strid

Under Johan III:s tid på 1570-talet tvistades mellan Sverige och Danmark om rätten till de tre kronorna. I Sverige samlade man in bevis för dem som urgammalt svenskt vapen. Bevisen utgjordes bl.a. av medeltida mynt. Detta var början på Kungl. Myntkabinettets samlingar.

På senare tid har ytterligare belägg för Sveriges rätt till trekronorsvapnet framkommit. Det finns på en sköld i kardinalspalatset i Avignon i Frankrike. Skölden dateras till 1336, då där hölls allmänt möte angående ett internationellt korståg. Magnus Eriksson själv deltog sannolikt i mötet i samband med att han hämtade sin gemål, drottning Blanka, i Namur.

Restaurang

I en kunglig förordning 1605 angående gästgiverier och värdshus i Stockholm sägs att i staden skulle finnas "sex öppne värdshus; den ene skall Hendrich Danitz uppehälle och skall hänge ut tre coroner." Källaren och värdshuset *Tre Kronor* låg då vid Järntorget intill Riksbankshuset och räknades till de förnämsta. Det stora trekronorsvapnet och årtalet 1603 fanns avbildat på andra sidan byggnaden, mot Skeppsbron och anläggande handelsfartyg.

Idag kan man finna *Tre Kronor* som namn på flera restauranger runt om i världen för att poängtera deras svenskhet.

Varumärke

Tre Kronor finns också som benämning på ishockeylandslaget, musik-kår, frimärksbutik, snusdosa, den gamla mjölkvarnen på Kvarnholmen, papper, fartyg samt på en s.k. TV-såpa. Även formgivare av olika ting har utgått från vår nationalsymbol.

Men kanske är symbolen ändå mest känd bland allmänheten som herrlandslaget i ishockey. År 1938 fick svenska ishockeylandslaget namnet och symbolen Tre Kronor.

Utställningen står till och med den 20 juni i år.

MGL

Rättelse

Den medalj som visas på omslaget i SNT 2004:1 erhöll Lars O. Lagerqvist år 1994 från Vänerne och Medaljgillet i Finland.

Dan Carlberg

samling att beskåda. Göran Wahlquist hade särskilt intresserat sig för Snoilskys korrespondens, vilken finns företrädd på Kungliga Biblioteket. Till invigningen förelåg en av de tre utställningsarrangörerna förfärdigad katalog över Snoilsky och hans samlargärning, vilken utges som nummer tio i SNF:s serie smärre skrifter.

Middagen, vilken inleddes med kråfter, övergick i lamm och avslutades med chokladparfait, var uppskattad. Mellan rätterna fick Julius Hagander tillfälle att avtacka och uppmärksamma några för numismatikens särskilt nyttiga personer. SNF:s förre ordförande Torbjörn Sundquist och f.d. kassaförvaltaren Ulf Nordlind belönades med SNF:s Elias Brenner-medalj för att de på ett föredömligt sätt har främjat numismatikens intressen i Sverige. Också en tredje f.d. styrelseledamot, Börje Rådström, numera bosatt i Dorotea, hedrades med ett korresponderande ledamotskap, välmotiverat inte minst med tanke på hans oförtrutna arbete med polletter. Sten Törngren, Malmö, tilldelades föreningens medlemsnål i förgyllt silver för sina insatser till numismatikens fromma. Av Rolf Sandström, förutom ledamot av SNF:s styrelse även ordförande i Göteborgs Numismatiska Förening, erhöll föreningen ett exemplar av den nyframställda medalj som erinrar om denna förenings sextioåriga tillvaro.

Söndagens aktiviteter inleddes med visning av auktionsobjekten fram till lunch. Efter lunchen berättade Ian Wiséhn om Kungl. Myntkabinettet, fortfarande relativt nyöppnat i sina välbelägna lokaler. Han redogjorde också för de visioner för framtiden, som han hade.

Klockan halv två svingade Bosse Tellström med stor finess klubban för dagens första auktionsobjekt. Utan att närmare gå in på enskilda uppnådda priser kunde konstateras att auktionen gick mycket bra. Det totala klubbade priset översteg med drygt tre gånger de försiktigt satta utropspriserna. Den totala omsättningen uppgick till mera än 1,6 miljoner kronor. Högsta priset, 365 000 kronor exklusive provision, noterades för Erik-Johan hybriden med auktionsnummer 34. Klubbslaget för detta objekt följdes av en spontan applåd. Auktionen fick utgöra ett högst lämpligt slut på den numismatiska helgen.

Bertel Tingström

1912 – 2004

En av den svenska numismatikens märkesmän har avlidit i den höga åldern av 91 år och sju månader. Han har lämnat ett varaktigt minne efter sig i form av ett stort antal skrifter, en trägen forskning och ett aktivt arbete med att sprida kunskaper om numismatik som föredrags-hållare och popularisator, med TV- och radioframträdanden, som utställare och föreningsman. Ändå var detta inte hans yrke, han var försäkringsman. Jo, som pensionär blev han också forskare, men till detta skall vi återkomma.

Bertel föddes den 27 juni 1912 i Göteborg men kom till Malmö redan som sexåring. Här gick han i skola och tog studenten 1930 vid Högre Allmänna Läroverket i staden. Han genomgick därefter den ettåriga kursen vid Malmö Handelsgymnasium.

Yrkeskarriären

Bertel Tingström bestämde sig tidigt för att i samband med värnplikten utbilda sig till reservofficer och genomgick Artilleriets aspirantskola 1931-1932 och Krigsskolan vid Karlberg 1933, varefter han blev fänrik vid Kungl. Wendes Artilleriregemente 1934. Med tiden avancerade han till kapten i reserven vid A 3 (1945) och var naturligtvis flitigt inkallad under andra världskriget.

För att återgå till Bertels civila gärning fick han sin första anställning vid Svenska Amerikalinjen 1934-1935. Han hade bland annat hand om avlöningarna till de 500 svenska besättningsmännen. År 1935 gick han över till försäkringsbranschen, som han förblev trogen fram till pensioneringen. Det var i Thule han började denna karriär, först i Malmö, sedan som distriktschef i Halland (Halmstad) 1939, så åter i Malmö 1943-1947, varefter det bar av till huvudkontoret i Stockholm, där han var bosatt 1948-1953. Nu följde en period av decentralisering och sammanslagningar inom försäkringsbranschen – Thule fusionerades 1965 med i Skandia. Bertel flyttade redan 1953 till Uppsala och blev regionchef för en stor del av Mellansverige med titeln direktör. Här blev han kvar i

Bertel Tingströms porträtt målat av Ryno Frieberg 1992. Avesta Myntmuseum.
Foto: Gabriel Hildebrand.

sin villa och verkade på sin fritid inte bara inom numismatiken utan också inom Frimurarorden och Rotary. I maj 1977 gick han i pension.

Numismatiken

Som tolvåring blev Bertel bjuden på barnkalas hos grannen i Malmö. På kalaset fick han en present av grannpojken far. Det var ett nödmynt från Karl XII:s sista regeringsår. Nu och där väcktes Bertels nyfikenhet att få lära sig allt om gamla mynt. Han blev samlare.

Redan under tiden i Skåne gick Bertel med i Skånes Numismatiska Förening. När han kom till Stockholm 1948 gick han in i Svenska Numismatiska Föreningen, där han alltså vid sin bortgång varit medlem, sedan korresponderande medlem (1984) och till sist hedersledamot (2002) i mer än 55 år!

Bertel skaffade sig tidigt gedigna kunskaper i svensk numismatik. Riksbekant blev han 1961 i TV:s populära "10 000-kronorsfrågan" i den omgång som kallades "Utmaningen". Han utmanade nämligen en tidigare vinnare, Ernst Nathorst-Böös (1918-1988). Tävlingsen leddes av en mycket ung Bengt Feldreich. Till TV:s och tittarnas förtjusning var herrarna ganska jämspelade och det behövdes flera omgångar innan Bertel vann på den allra sista frågan!

"Det var roligt att vinna, men skattmasen tog mer än hälften, så det blev bara 4 800 kronor kvar. Vinsten hade också den effekten att alla mina andra intressen bleknade och efter det hade jag bara två intressen kvar: Skandia och mynt." Han kunde ha tillagt: Karl XII och hans tid.

Året därpå invaldes Bertel i SNF:s styrelse och blev han kvar till 1980, de två sista åren som vice ordförande. Han representerade också SNF i Sven Svenssons Stiftelse för numismatik, där han var kassaförvaltare 1/1 1977-31/12 1980. Många gånger deltog han i Nordisk Numismatisk Unions möten, alla utom ett mellan 1973 och 1985. Att han 1981 fick SNF:s förtjänstmedalj för sina insatser var närmast självklart. Guldnålen hade han fått redan 1977.

Nu började Bertel också sitt författarskap på allvar. 1963 utkom på Numismatiska Bokförlaget (vid denna tid ägt av den välkände mynt-handlaren Harry Glück) hans klassiska *Svensk Numismatisk Uppslagsbok*, som skulle uppleva tre upplagor, den sista (1972) åtskilligt utvidgad, och en engelsk översättning.

Nämnas bör, att Bertel var en av grundarna av Numismatiska Klubben i Uppsala (1969), där han var ordförande i åtskilliga år. Så sent som 2002 deltog han i julmötet.

Forskare

Den 1 september 1977 skrev den nyblivne pensionären in sig vid Uppsala Universitet, Historiska institutionen. Han hade som målsättning att disputerat i historia i ett ämne som intresserade honom alldeles speciellt: de svenska plåtmynten. Samtidigt skulle han förstås avlägga akademisk examen i historia och ekonomisk historia.

Avhandlingen var färdig 1984. Den hette *Sveriges plåtmynt 1644-1776. En undersökning av plåtmyntens roll som betalningsmedel*. Opponent var Pekka Sarvas från Helsingfors. På den efterföljande middagen föll Bertel en karakteristisk replik (som han alltid använde om något var riktigt läckert) om sjötungan: "Fullt ätbart".

Med sin doktorsexamen och disputation hade Bertel även formellt tagit ett kliv från de mycket kunniga amatörernas krets till forskningens höga sfärer! Det skulle bli fler böcker; här skall vi nämna hans gedigna *Plate Money* (1986), ett verkligt praktverk som Kungl. Myntkabinetet fick nöjet att ge ut och som forskare dess författare berömmelse också internationellt. Det är för överskådlig framtid det referensverk man använder sig av.

En följd av Bertels så klart demonstrerade kunskaper var att han mellan 1989 och 1998 var huvudansvarig för ämnet numismatik i Nationalencyklopedien och själv skrev ett stort antal av artiklarna.

För att bara nämna ett par av Bertels smärre uppsatser har han listat ut hur många (eller rättare få) exemplar av Karl XII:s riksdaler 1718 "med Cleve-vapnet" som slagits (*Samlad glädje*, Uppsala 1999, s. 149ff) och bevisat att den just anlända krigskassa som Fredrik av Hessen lät dela ut efter Karl XII:s död den 30 november bestod av nypräglade caroliner i bästa silver, alltså varken nödmynt eller plåtar (SNT 1996:7 s. 156)!

Museiskapare

Mitt under arbetet med avhandlingen fick Bertel i maj 1979 en förfrågan från direktör Bo Ax:son Johnson (Avesta Jernverk) om han skulle vara villig att skapa ett Avesta Myntmuseum, då främst baserat på de stora svenska myntsamlingar som ägdes av familjen Johnson. Det borde stå färdigt 1983 vid Jernverkets 100-årsjubileum som aktie-

bolag. Bertel åtog sig arbetet och tidsplanen hölls. Museet invigdes av H. M. Konungen under jubileumsfesten. Bertel skrev sedan en bok om detta arbete, om museet och om det förtroende som visats honom (utgivet som *Numismatiska Meddelanden XXXIX*). Detta arbete och de tidigare nämnda belönade SNF 1994 med Brenner-medaljen (läs gärna i SNT 1994:6 s. 162-163 vad vår dåvarande ordförande Torbjörn Sundquist hade att säga!).

Bertel var den som var rådgivare för Avesta Myntmuseum fram till 1996, då han efterträddes av Ian Wiséhn. Fyra år tidigare, till 80-årsdagen 1992, hade Bertel hedrats med sitt porträtt i sagda museum, utfört av Ryno Frieberg. Avtäckningen skedde den 11 juni. På inskriftsplattan läses: "Bertel Tingström, myntutställningens skapare och museets mångåriga rådgivare". Det var Bo Ax:son Johnson och Stiftelsen Avesta Myntmuseum som stod för hyllningen.

Ett besläktat uppdrag – som kom till stånd något tidigare – var genomgången och katalogiseringen av den stora myntsamlingen på Ericssbergs slott. Här blev det ingen utställning, men väl en visning för en skara av SNF:s medlemmar, arrangerad av Bertel och Lars O. Lagerqvist.

Ett skattfynd

År 1783 förläste ett fartyg från Dansk Asiatick Compagni utanför Sydafrikas kust, inte så långt från Kapstaden. Det återfanns 1987 av dykare. Det visade sig innehålla världens tyngsta myntskatt, 8 1/2 ton svenska plåtmynt. Här skall vi inte berätta den långa historien om hur uppdraget att genomföra katalogiseringen gick till Bertel, men så mycket är säkert, att kändedomen om hans bok *Plate Money* var vägledande! Bertel besökte flera gånger Sydafrika, hela äventyret kan studeras på ett sydafrikanskt museum – eller också i en på engelska och svenska 1999 utgiven bok om "Nicobar" (så hette fartyget), författad av Bertel och hans närmaste medarbetare bland dykarna, akademikern Jimmy Herbert. Många intressanta iakttagelser gjordes och många slutsatser kunde dras med utgångspunkt från fyndet.

Föreläsaren

Att Bertel varit en flitig föreläsare inom och utom landet är nästan

självljart. Plåtmyntsfyndet har han skildrat på många håll, t.ex. inför Svenska Fornminnesföreningen, i SNF och givetvis i Sydafrika. I Tyskland har han varit en trogen gäst och föreläsare. I Finland var han så sent som 1998; här hyllades han med medaljen "Pro Numismatica" (se SNT 1998:5 s. 125). Året därpå var han i Gamla Lödöse och Göteborg (se SNT 1999:8 s. 186). Han hade tilldelats Gunnar Holstpriset för numismatisk gärning. Det blev ingen sinekur! Den 12 september deltog han nämligen i Numismatikens dag på Lödöse museum och föreläste om – ja just plåtmynt. På måndagskvällen berättade han för GNF om hur det varit "Att bygga ett myntmuseum". Efter en fridag var han på onsdagen på Nya Varvet, som existerade redan på Karl XII:s tid (Bertel hade ett specialintresse för denne kung och hans tid), och höll ett seminarium på eftermiddagen på universitetets ekonomisk-historiska institution (professor Ulf Olsson), betitlat "Låt siffrorna tala", där han bland annat skildrade hur han använt sig av den s.k. Thordemans lag. De tjugo doktoranderna lär ha varit imponerade.

Bertel hade, trots sin ålder, många moderna åsikter. Han ansåg t.ex. att det var bra med euromynnten, eftersom de är snygga och har lite text, vilket gör dem lätta att förstå. Däremot trodde han att det kunde bli problem i framtiden med köpkraften: "Kan den gemensamma valutan ha samma värde i olika länder under en lång tid?"

Även den flitigaste förtjänar att få vila. De sista åren var Bertel ganska trött. Ännu på sin 90-årsdag hade han en stor mottagning med gäster ända bortifrån Sydafrika – Jimmy Herbert och dennes hustru – och höll middag på kvällen för vänner i och utanför Uppsala. Den 27 januari 2004 somnade han in. Kvar finns minnet av en strikt och korrekt försäkringsman, en stor ordningsmänniska – exakta uppgifter skulle det vara! – och skicklig numismatiker, en museibygare och flitig författare, alltid hjälpsam när frågvisa och nyfikna hörde av sig.

Bertel sörges närmast av sin dotter Marie-Louise Hallström. Jordfästningen ägde rum den 19 februari i Trefaldighetskyrkan i Uppsala. Han är gravsatt på Visingsö.

Lars O. Lagerqvist
Ian Wiséhn

Årsberättelse

för år 2003

avgiven av styrelsen för

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsmöte

Årsmötet ägde rum den 12 april 2003 på varvet Terra Nova i Göteborg. Ordföranden, Julius Hagander, öppnade årsmötet och hälsade de närvarande varmt välkomna. Minnet av de sedan föregående årsmöte avlidna medlemmarna hedrades med en tyst minut. Julius Hagander valdes till ordförande och Frédéric Elfver valdes till sekreterare att leda årsmötetsförhandlingarna. Styrelsens årsberättelse och revisorerens rapport presenterades och styrelsen beviljades ansvarsfrihet för det gångna årets (2002) förvaltning.

Valberedningens sammankallande, Börje Rådström, läste upp förslaget med omval av Dan Carlberg, Älmhult (3 år) samt nyval av Jan-Olof Björk, Växjö (3 år). Årsmötet föreslog Rolf Sandström, Lindome, på 3 år i stället för Jan-Olof Björk. Årsmötet beslutade att välja Dan Carlberg (omval, 3 år) samt Rolf Sandström (nyval, 3 år). Till suppleanter för 1 år valdes: Göran Wahlquist, Rönninge (omval), Sven-Erik Olsson, Storvreta (omval), Bernt Thelin, Lund (omval) samt Jan-Olof Björk, Växjö (nyval).

Till valberedning valdes Björn Tarras-Wahlberg, Stockholm (nyval, sammankallande), Ulla Silvegren, Lund (nyval) samt Börje Rådström, Dorotea (omval). Till ordinarie revisorer valdes Hans Henriksson, Tällberg (omval) och Christer Skaring, Stockholm (nyval). Till revisorssuppleant valdes Max Mitteregger, Bromma (omval).

Årsavgift

Årsavgiften för 2004 fastställdes till 250 kronor (125 för juniorer och 375 för utrikes boende), vilket innebär en höjning med 25%.

Belöningar

Vid föreningens årsmöte den 12 april delade ordföranden ut föreningens medlemsnål i förgyllt silver för 40-årigt hedersamt medlemskap till följande medlemmar: Bjarne Ahlström, Stockholm, Martin Berghe, Uppsala, John E. Brine, Lidköping, Jan Hedman, Rosersberg, Lars Janerud, Stockholm samt Börje Östlund, Falun. Då mottagarna inte var närva-

Resultaträkning för Svenska Numismatiska Föreningen för räkenskapsåret 1.1.2003 – 31.12.2003

Intäkter

<i>Medlemsavgifter</i>		
Årsavgifter		166.945:00
<i>Intäkter av kapital</i>		
Räntor och bankräkning, postgiro, obligationer, utdelning aktier och fonder		113.043:02
<i>Försäljningsresultat</i>		
Litteratur	6.060:64	
Medlemsnålar	70:00	
Auktioner	390.803:00	396.933:64
	<u>Summa intäkter</u>	<u>676.921:66</u>

Kostnader

<i>Personalkostnader</i>		
Löner	91.719:00	
Sociala avgifter	23.520:00	115.239:00
<i>Övriga kanslikostnader</i>		
Försäkring	8.191:00	
Hyra	4.800:00	12.991:00
<i>Kontorskostnader</i>		
Telefon och fax, inkl. hemsida/Internet	13.188:50	
Kontorsmateriel	1.807:00	
Tryck, foto	1.344:00	
Allmänna omkostnader	17.071:50	
Porton	6.801:00	40.212:00
<i>Föreningsverksamhet</i>		
Avgift till Nordisk Numismatisk Union (NNU)	2.144:00	
Avgifter till Internationella Numismatiska Kommissionen m. fl föreningar	1.389:83	
Möten, gåvor m.m.	24.844:50	
Representation	340:00	
Bibliotek, inköp och bindning	1.422:40	
Resor	59.640:00	
Projektet Sveriges Mynthistoria	200.000:00	289.780:73
<i>Tidskrifter</i>		
SNT	272.240:00	
Bidrag från numismatiska stiftelser, Ekström och Svensson	-160.000:00	
	112.240:00	
NNUM	-7319:45	104.920:55
	<u>Summa kostnader</u>	<u>563.143:28</u>
Överskott att tillföras kapitalet		<u>113.778:38</u>
	<u>Summa</u>	<u>676.921:66</u>

rande vid årsmötet tillställdes de sina guldnålar vid ett senare tillfälle.

Vid föreningens 130-årsjubileum den 29-30 november delade ordföranden ut Elias Brenner-medaljen för insatser till den svenska numismatikens fromma till Torbjörn Sundquist och Ulf Nordlind för att de på ett föredömligt sätt har främjat numismatikens intressen i Sverige. Vidare delades föreningens medlemsnål i förgyllt silver, för insatser till den svenska numismatikens fromma, ut till Sten

Törngren för att han på ett föredömligt sätt har främjat numismatikens intressen i Sverige. Börje Rådström hedrades genom att kallas till korresponderande ledamot av SNF.

Övrigt

En av punkterna på dagordningen vid årsmötet gällde förslag till stadgeändring. I nuläget regleras inte val av valberedning i SNF:s stadgar. Förslaget gällde att under §4 *Årsmöte* i SNF:s stadgar, infoga följande: *Val*

Balansräkning för Svenska Numismatiska Föreningen

Tillgångar	31.12.2003	31.12.2002
<i>Omsättningstillgångar</i>		
Kontanter	2.817:00	46:50
Postgiro	116.436:04	103.382:13
Bank	733.523:21	137.130:07
Diverse fordringar	62.500:00	–
Lager: samlarmedaljer	7.882:00	7.882:00
litteratur	14.000:00	1.000:00
	<u>937.158:25</u>	<u>249.440:70</u>
<i>Anläggningstillgångar</i>		
Obligationer	554.346:00	954.346:00
Aktier	99.598:00	99.598:00
Aktiefond	1.357.568:42	1.290.367:40
Inventarier	1:00	1:00
Föreningens medaljsamling	1:00	1:00
Föreningens bibliotek	1:00	1:00
	<u>2.011.515:42</u>	<u>2.344.314:40</u>
Summa tillgångar	2.948.673:67	2.593.755:10
Skulder och eget kapital		
<i>Kortfristiga skulder</i>		
Leverantörsskulder	–	27.571:81
Upplupna skulder	26.443:00	12.259:00
Källskatter	5.105:00	5.400:00
Övriga kortfristiga skulder	8.620:00	–
Förskottsbetalningar:		
Medlemsavgifter	80.650:00	80.770:00
Prenumerationsavgifter NNUM	23.400:00	10.660:00
Prenumerationsavgifter SNT	4.800:00	4.960:00
	<u>149.018:00</u>	<u>141.620:81</u>
<i>Donationsfonder och andra fonder samt reserverade medel</i>		
C W Burmesters medaljfond	191.194:50	182.090:00
C W Burmesters förlagsfond	285.972:00	274.640:00
N L Rasmussons stipendiefond	70.567:50	67.207:00
Lars O. Lagerqvists medaljfond	208.867:00	198.921:00
Projektet Sveriges Mynthistoria	300.000:00	100.000:00
	<u>1.056.601:00</u>	<u>822.858:00</u>
Summa skulder	1.205.619:00	964.478:81
<i>Eget kapital</i>		
Eget kapital vid årets början	1.629.276:29	1.651.456:07
Årets resultat	113.778:38	-22.179:79
	<u>1.743.054:67</u>	<u>1.629.276:29</u>
Summa skulder och eget kapital	2.948.673:67	2.593.755:10
<i>Marknadsvärde obligationer, aktier och aktiefond</i>		
Obligationer nominellt värde	708.050:00	1.108.050:00
– ” – marknadsvärde	746.677:00	1.177.437:00
Aktier – ” –	170.550:00	135.600:00
Aktiefond – ” –	2.259.236:00	1.837.374:00
Summa marknadsvärden	3.176.463:00	3.150.411:00

av högst tre ledamöter, varav en sammankallande, till föreningens valberedning. Årsmötet biföll förslaget. För att stadgeändringen skall bli giltig skall ärendet, enligt stadgarna, tas upp vid två på varandra följande årsmöten.

Styrelsen

Vid det konstituerande sammanträdet den 12 april i Göteborg fördelades uppdragen enligt följande:

Ordförande Julius Hagander

Vice ordförande, programsekreterare Dan Carlberg

Sekreterare, medaljvårdare Frédéric Elfver

Kassaförvaltare, ansvarig för hemsidan Dennis Pettersson

Ledamot, ansvarig utgivare SNT Ian Wiséhn

Ledamot Gunnel Engwall

Ledamot, programsekreterare Rolf Sandström

Suppleant, annonsansvarig SNT, auktionskommissarie Göran Wahlquist

Suppleant, arkivarie och bibliotekarie Sven-Erik Olsson

Suppleant Bernt Thelin

Suppleant Jan-Olof Björk

Styrelsen har under året hållit fem protokollförda sammanträden. Förutom i styrelsen har arbete pågått i kommittéerna för programverksamhet och för föreningens auktionsverksamhet.

Stiftelser

Sven Svenssons stiftelse för numismatik

Föreningens representanter har varit:

Ordinarie: Julius Hagander
Suppleanter: Göran Wahlquist
Dennis Pettersson Rolf Sandström
Gunnel Engwall Dan Carlberg

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning

Föreningens representanter har varit:

Ordinarie: Ulf Nordlind
Suppleant: Björn Terras-Wahlberg

Sven Svenssons samlingar

Kontrollant för samlingarna har under året varit Frédéric Elfver.

Svensk Numismatisk Tidskrift (SNT)

SNT har under året haft Ian Wiséhn som ansvarig utgivare. Redaktionssekreterare har varit Monica Golabiewski Lannby och annonsansvarig Göran Wahlquist (t.o.m. SNT 2003:5). Fr.o.m. SNT 2003:6 är SNF:s nya kanslist, Carin Hirsch Lundborg, annonsansvarig. SNT har utkommit med åtta nummer.

Auktionsverksamhet

Auktionsverksamheten har under året skötts av Göran Wahlquist med bistånd av resterande styrelsemedlemmar. Under året har två auktioner (nr 144 & 145) hållits med material ur Sven Svenssons samling (12/4 respektive 30/11).

Projekt

Projektet *Sveriges Mynthistoria* påbörjades under 2001 vid Kungl. Myntkabinettet med föreningens stöd och bidrag. Föreningen har under året reserverat ett belopp på 200 000 kronor för ändamålet.

Föreningsmöten och aktiviteter

19/2 hölls "Estradsamtal" om SNF i föreningslokalen. Medlemmarna inbjöds att diskutera vad SNF kan göra för att främja numismatik.

29/3 kåserade Rolf Sandström i föreningslokalen om utvecklingen av våra betalningsmedel från början till idag. Föredraget hade titeln: Från byteshandel till euro.

5-6/4 var föreningen på plats på FRIMYNT i Helsingborg.

12-13/4 hölls föreningens årsmöte på Terra Nova-varvet i Göteborg. I samband därmed hölls en mindre auktion med material från Sven Svenssons samlingar. Deltagarna såg bygget av ostindiefararen "Götheborg" och gjorde en bussfärd till Lödöse Museum. Efter årsmötet var styrelsen för SNF inbjuden till överläggningar med GNF:s styrelse om fördjupat samarbete i framtiden.

26/4 höll Ian Wiséhn ett föredrag i föreningslokalen med titeln: Nya myntkabinetten – erfarenheter och framtidsplaner.

7/10 höll Johan Wihlander ett föredrag i föreningslokalen med titeln: Gustav Vasa och hans söner.

29-30/11 firades SNF:s 130-årsjubileum i samband med Myntets dag på KMK. Bl.a. invigdes på lördagen en liten utställning om Carl Snoilsky. Lars O. Lagerqvist höll ett föredrag med titeln: Kungliga porträtt – lika eller inte? En subskriberad middag hölls på Myntkrogen. I samband med middagen överlämnade Göteborgs Numismatiska Förening en medalj slagen med anledning av GNF:s 60-årsjubileum 2003, och Skånes Numismatiska Förening uppvaktade med postogram. Ian Wiséhn höll på söndagen ett föredrag med titeln: Nya myntkabinetten – erfarenheter och framtidsplaner. Vidare hölls på söndagen en auktion med material ur Sven Svenssons samlingar.

11/12 hölls föreningens traditionella julfest i föreningslokalen.

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

Medlemsutveckling

Medlemsutvecklingen framgår av följande sammanställning:

31/12	2002	2003
Beskyddare	1	1
Hedersledamöter	4	4
Korresponderande ledamöter	17	18
Ständiga medlemmar	28	28
Ärligen betalande äldre medlemmar	741	756
Ärligen betalande yngre medlemmar	8	6
Utländska medlemmar	39	34
Anslutna föreningar och klubbar	25	25
	863	872

Under år 2003 har följande medlemmar avlidit: Sven Högberg, Bo-Allan Jakobsson, Bertil Palm, Olof Reichenberg, Hans Kelding, Lennart Carlsson, Arne Nilsson, Eero Helme,

Gunnar Freijholtz, Gösta Granstrand, Gunnar Mickelson, Sven-Eric Jarlén samt Lennart Carlsson.

Föreningens ekonomi

Föreningens ekonomi framgår av balansräkning samt vinst- och förlusträkning.

Julius Hagander Dan Carlberg
Ordförande *Vice ordförande*

Frédéric Elfver Dennis Pettersson
Sekreterare *Kassaförvaltare*

Gunnel Engwall Ian Wiséhn
Ledamot *Ledamot*

Rolf Sandström
Ledamot

Frédéric Elfver

Pressklipp

Riksgäldskontoret och Karl XIII:s hemgift

Riksgäldskontoret inrättades 1789 och låg då under riksdagen. Det inrättades i syfte att förvalta statens lån och skulder och för att riksdagen på så sätt skulle få inflytande över statens finanser. Tvåhundra år senare, 1989, beslöt riksdagen om en lagändring som rörde huvudmannaskapet för Riksgäldskontoret, vilket då kom att hamna som en myndighet direkt under regeringen och finansdepartementet.

Riksgäldskontoret sköter inte bara statens upplåning och förvaltning av statsskulden. Allmänheten kanske bäst associerar Riksgäldskontoret mest med premieobligationer. Men inom numismatiken förknippar vi väl Riksgäldskontoret framför allt med dess kreditivsedlar (i riksdaler riksgälds) samt polletutgivningen 1799-1801 under Gustav IV Adolf. Polletterna präglades i 2-, 1-, 1/2- och 1/4-skillingvalörer i koppar för att råda bot på bristen på skiljemynt. Om denna utgivning av ett svagare mynt rådde vissa meningsskiljaktigheter inom riksgäldsfullmäktige, främst för dess påverkan på landets ekonomi. Men den 11 september 1799 slog man till och det beslutades om att kopparpolletter till ett värde av 50 000 riksdaler skulle utges. År 1802 blev 1 riksdaler banko 1 1/2 riksdaler

riksgälds, vilket resulterade i att "banko" blev ett allmänt uttryck för något som var en halv gånger bättre.

Karl XIII:s hemgift

Men Riksgäldskontoret hade och har även andra uppgifter. Bl.a. stod att läsa i *Svenska Dagbladet* den 27 december förra året att man allt sedan Riksgäldskontorets instiftande förvaltats Karl XIII:s hemgiftskapital. Ständerna hade vid 1778-1779 års riksdag beslutat att som hemgift till hertig Carl (han hade gift sig med sin kusin Charlotta 1774) överlämna ett kapital på 100 000 riksdaler. Pengarna sattes in i bank för Riksgäldsdirektionens räkning och en årlig ränta om 5% delades ut till hertigparet. När kungen (och hans drottning) avlidit 1818, gjorde hans adoptivson och efterträdare Karl XIV Johan anspråk på pengarna och kunde också lyfta räntan liksom hans efterkommande genom Hovförvaltningen hittills gjort. Den årliga räntan uppgår numera till 7 500 kronor (på ett kapital på 150 000 kronor). Riksgäldskontoret anser emellertid denna arbetsuppgift vara en för dess vidkommande något udda och ämnar därför till regeringen i stället inlämna en begäran om en motsvarande höjning av hovförvaltningens anslag.

Hur 100 000 riksdaler 1779 kunnat bli 150 000 kronor år 2003 framgår inte av artikeln, som skrevs av Björn Suneson.

MGL

Landskapsinventeringen 11. Myntfynd från Bohuslän

är nu utkommen!

Fyndkatalogen är på 144 sidor och omfattar 202 fyndnummer, 6 kartor, 6 bildplanscher, fyndregister och skattsägner m.m.

Priset är endast 50 kr + porto.

Katalogen beställs genom:

Kungl. Myntkabinettet

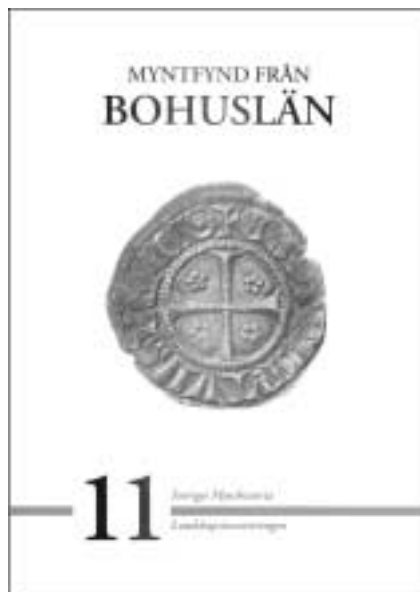
Box 5428

114 84 Stockholm

Telefon 08 - 5195 5304 / 5195 5325

Fax 08 - 411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Lettringen på kopparmynt – några källuppgifter

Den s.k. lettringen på kopparmynten – plattarna valsas på kant mellan en roterande skiva och ett fast motstål – är något som alla myntintresserade studerar och också fascinerar av. Tyvärr finns inte så mycket skrivet i ämnet. Därför kan det vara intressant att samla en del uppgifter från äldre källor.

I Tekniska museets årsbok Dædalus 1951 finns en artikel som berättar om Arvid Odencrantz' besök i Avesta 1807 (se även P. Norberg, *Avesta på kopparbrukets tid*, del II, s. 1168): *Sedan verkställdes kantkrusningen uti en sorts Svarfstol då myntämnet med kanten gick igenom de begge sidorna krusande stältpicerna.*

Den kände bergverksforskaren Petrus Norberg har också med en uppgift (*Avesta på kopparbrukets tid*, del I, s. 197) från tysken Johan Christian Daniel Schreiber, som 1760 skrivit *Reise durch einige schwedische Bergwerke*, (1760), Weimar & Bützow 1762: *Man låter den [d.v.s. myntplattan] gå mellan två i motsatt riktning gående valsar vilka intrycka en nätförmig figur på deras kanter.*

Det finns också en uppgift i Erik Tunelds *Inledning till geographien öfver Sverige* (1741 och sex senare upplagor). Tuneld uppger att man hade två lettringsskivor i Avesta. Carl Sahlin har också med en notering i sin *Beskrifning och förteckning öfver Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags myntkabinett* (Falun 1895, s. 23): *Då lettring förekom, gingo mynten från vågen till lettringsmaskinen där kanten på ett el. a. sätt refflades t.ex. med tvärgående el. snedt gående skåror el. rutförmiga fördjupningar. Nu återstod präglingen...*

IW

MUNTHANDEL G. HENZEN

~ Ancient Coins ~
~ Medieval Coins ~
~ Modern Coins ~
free pricelists on request!

Postbus 42
NL-3958 ZT Amerongen
Tel. 0031-343-430564
Fax 0031-343-430542
e-mail: henzen.coins@wolmail.nl

Nytt om böcker – recensioner

Myntstudier. Mynttidskriften på Internet. Utgivare: Numismatiska forskningsgruppen, Gunnar Ekströms professor i numismatik och penninghistoria vid Stockholms universitet. Ansvarig utgivare: Kenneth Jonsson.

EN NY MYNTTIDNING har sett dagens ljus med sitt första nummer i december 2003. Utgivare är Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms universitet. Tidningen publiceras endast i elektroniskt format och kan nås på Internetadressen: www.numismatiskaforkningsgruppen.su.se.

Avsikten är att artiklarna enbart ska "behandla mynt och därmed relaterad information", vilket kanske är synd då det numismatiska området är så oerhört brett och intressant. När tillräckligt antal artiklar inkommit för ett nytt nummer publiceras det på nätet. Häftet kan skrivas ut på båda sidor på tre A4-blad och vikas till tolv A5-sidor.

I premiärnumret ingår följande artiklar: *En doldis på Örebro Läns Museum* av Rolf Alstertun. Artikeln handlar om Gustav Flodman (1850-1913), vars stora myntsamling skänktes till museet 1931. Denna samling bestod av ca 5 400 mynt, varav 3 623 var svenska och medeltiden var representerad med 284 exemplar. Flera av rariteterna är avbildade i färg.

Kenneth Jonsson skriver om *Ett gruvligt fynd* – ett fynd gjort i Hedningagraven nära Riddarhytte herrgård i Skinnkattebergs socken, Västmanland, år 1664. Detta bestod av en läderpung med några brakteater med "gammalt munk A och crona, och andra slaget medh ett ansichte, och en crona ther vppå". Bevarade teckningar visar att de penningarna är från 1400-talets andra hälft.

Ytterligare en artikel av samme författare har rubriken *Kräkvillan – en skatt med rara mynt från medeltiden*. Skatten, som bestod av ca 5 000 mynt, innehöll sådana fram till Kristian II, och då med tonvikt på sturetidens mynt. Författaren framför även

hypotesen att en del av de sällsynta mynt som avbildas på Brenners tilläggsplansch från 1701 och större delen av sturetidens mynt, som i dag finns bland samlare, kan härröra från denna skatt. Att något eller några nya typmynt kommit fram genom denna skatt är nog möjligt, men det är väl känt att en del av mynten från sturetiden, som i dag är ute i handeln, härstammar från Västeråsskatten 1972, en skatt som även den omnämns i artikeln.

Även Frédéric Elfver och Elisabet Regner bidrar med en artikel, *Om 15 öre klipping 1543 och två jordfynd från Östergötland*. Den unika valören på klippingtypen av år 1543 har hittats i två stampidentiska och vackra exemplar i fynd från Sverkerskapellet 1919 respektive Alvastra klosteruin 1930, båda i Västra Tollstad socken. Författarna skriver om de klagomål som de stökiga knektarna försakade i området år 1543. Det var möjligen de som tappade mynten. Om jag hade tappat så fina klippingar skulle jag ha grämt mig enormt, kanske så även de slarviga knektarna.

Anders Frösell

Holm, Johan: *Från silvermynt till myntat silver. Förändringar i depositionsmonster på Gotland under sen vikingatid och tidig medeltid, 1100-1220.*

Olsson Strömstedt, Niklas: *Myntverk på Gotland under tidig medeltid 1140-1288.*

TVÅ NYA C-UPPSATSER

med numismatisk inriktning föreligger färdiga på Arkeologiska institutionen vid Stockholms Universitet. Uppsatserna har handletts under hösten 2003 av doktorand Nanouschka Myrberg och ämnena är kopplade till frågeställningar kring ett pågående avhandlingsarbete av Myrberg om den gotländska myntningen.

Uppsatsen *Från silvermynt till myntat silver* behandlar de allra senaste gotländska depåfynden av vikingatida karak-

tär tillsammans med de äldsta depåfynden av gotländska inhemska mynt. Syfte är att analysera skillnader och likheter i deponeringsmönstret och i depåernas innehåll mellan det vikingatida och det tidigmedeltida samhället. I arbetet ingår, förutom en sammanställning av fynduppgifterna för gotländska depåfynd med t.p.q. mellan år 1100 och 1200, även statistiska och korologiska analyser av fyndinnehållet.

Uppsatsen *Myntverk på Gotland* sammanfattar alla tillgängliga uppgifter kring de platser som pekats ut som tänkbara myntorter på Gotland: "Myntuset" i Visby, "Gambla myntet" i Duss (Bro socken), samt Hallegårda i Halla socken. Uppgifterna konfronteras sedan med en genomgång av fyndmaterial från kända tidiga myntorter såsom Sigtuna och Löödse för att utvärdera sannolikheten av att de olika gotländska platserna verkligen skulle fungerat som myntningsplatser. I uppsatsen redovisas även ett antal ritningar och kartor över de aktuella platserna.

Uppsatserna finns, liksom tidigare års uppsatser, att tillgå via Numismatiska forskningsgruppen, Arkeologiska Institutionen, Stockholms universitet.

Nanouschka Myrberg

Se även: NNUM 2003:1-2 s. 26-31. Seminarieuppsatser framlagda vid Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet, 1992-2002.

Nya mynt

Ukraina

För att uppmärksamma världsmästerskapet i fotboll år 2006 har Ukrainas centralbank redan nu låtit prägla ett särskilt mynt. Myntet, som är värt \$0,40 (d.v.s. ca 3 kronor) är gjort i nickel/silver och har en diameter på 33 mm. Uppläga 50 000 mynt.

AUKTION 69

LÖRDAG 8 MAJ

med bla Sven Erik Jarléns
Ordens- och Belöningsmedaljsamling

Ahlströms Myntauktioner

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Ny medalj från SNF till minne av Ulla S. Linder Welin

Svenska Numismatiska Föreningen ger i år ut en medalj (nr 80 i föreningens medaljserie) till minne av antikvarien vid Kungl. Myntkabinettet, fil. lic. Ulla S. Linder Welin (1909-1983).

En av Ulla Welins första arbetsuppgifter vid myntkabinettet var att under åren 1935-1938 upprätta en katalog över Sven Svenssons samling. Genom beskrivningar av samlingens inte mindre än 30 146 föremål, däribland ca 9 000 svenska mynt och besittningsmynt och ca 3 000 svenska medaljer, lade hon grunden till sina gedigna kunskaper i svensk numismatik.

Ulla Welins huvudområde blev dock de islamiska mynten i våra vikingatida myntfynd. Med publiceringen av Sveriges dittills största fynd av islamiska mynt – fyndet från Stora Vellinge i Buttle socken på Gotland med närmare 3 000 mynt (NNÅ 1941) – blev Ulla Welin ett namn inom den internationella numismatiken. Under 1950- och 1960-talen följde en rik produktion. Särskilt bör nämnas *Wasit, the mint-town* (1955) om umayyadernas viktigaste myntort och studien över hamdanidernas myntning, *Sayf ad-dawlah's reign in Syria and Diyarbekr in the light of the numismatic evidence* (1961). Inom det internationella forskningsprojektet Mynt från vikingatiden funna i Sverige (CNS-projektet) ansvarade Ulla Welin för den islamiska delen och hann bestämma större delen av de då ca 70 000 islamiska dirhamerna från flera hundra svenska fynd. Hon noterade dessutom systematiskt cirkulationsspåren, alltså den återkan i form av fragmentering, hack och ristningar, som de islamiska mynten varit utsatta för, en pionjärinsats.

Ulla Welin var sedan 1975 *Honorary Fellow* i *The Royal Numismatic Society*, London. År 1976 tilldelades hon SNF:s Gustaf VI Adolf-medalj i guld för framstående numismatisk forskning. Gratulations- och minnesartiklar samt bibliografier har publicerats i NNUM 1969:9, s. 261-265 (N. L. Rasmusson), i NNUM 1983:6, s. 124-126 (B. Malmer), samt i *Yarmouk Numismatics* 1990, vol. II:1, s. 13-16 (G. Rispling).

Medaljen som Svenska Numismatiska Föreningen nu ger ut har

Ulla S. Linder Welin. Medalj utförd av Louise Lidströmer 2004.
Foto: Gabriel Hildebrand, Kungl. Myntkabinettet.

modellerats av konstnären Louise Lidströmer, Stockholm, och kommer att präglas av Nordic Coin AB, Svenska Myntverket i Eskilstuna. Åtsidan visar Ulla Welin *en face*, med inskriften ULLA S. LINDER WELIN 1909-1983. Motiv och inskrift omges av en pärlring. Frånsidan visar åtsidan av ett islamiskt mynt samt inskriften LABOR · OMNIA · VINCIT · (*Arbete övervinner allt*). På frånsidan återfinns även signaturen L[ouise] L[idströmer]. På randen: SOC[ietas] · NUM[ismatica] · SVEC[ica] · MMIV · C[arol] · W[ilhelm] · BURMESTER · DON[avit] = Svenska Numismatiska Föreningen 2004. C. W. Burmester skänkte [medel till medaljen].

Det är första gången Louise Lidströmer anlitas som konstnär för föreningens medaljserie. Därför ombads hon kommentera sitt arbete: *Det är en stor ära för mig att få göra en medalj för Svenska Numismatiska Föreningen, där en rad kända konstnärer under årens lopp medverkat. Extra roligt är att medaljen hyllar en kvinnlig myntforskare och specialist på islamiska*

mynt. Rent tekniskt är det spännande och en ny erfarenhet att göra en präglad medalj i ädelmetall hos Svenska Myntverket.

*

Medaljen, som mäter 45 mm i diameter, präglas i såväl silver (ca 55 g) som guld 18K (ca 80 g). Silvermedaljen kan beställas från SNF:s kansli till och med den **13 maj 2004** genom att till föreningens postgiro 15 00 07 – 3, inbetala 440 kr. Vänligen ange "Welin-medalj" på betalningsunderlaget. För den som vill ha medaljen per post tillkommer 50 kr. Utrikes boende beställare ombuds kontakta kansliet innan betalning. Den som önskar beställa medaljen i guld, kostnad 11 200 kr, ombuds beställa direkt från Nordic Coin AB, Svenska Myntverket, dock senast den **13 maj 2004**.

Konstnärsarvodet samt kostnaden för tillverkning av verktyg är bekostade med bidrag från C. W. Burmesters medaljfond. Beställda exemplar kommer att levereras under augusti/september 2004.

Brita Malmer
Frédéric Elfver

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Medlem av Sveriges
Mynthandlares Förening*

Halvöringen som blev en jätteslant

1 riksdaler riksmünt 1857 samt 1/2 öre från samma år. Åren 1856-1858 präglades 3 187 014 halvören till ett värde av 15 935 riksdaler riksmünt. Foto ATA.

Rune Carlsson och halvöret

Rune Carlsson, född 1918 i Norrköping, var myntsamlare och samlade främst svenska mynt. Han arrangerade flera utställningar i Östergötland och skrev som synes också små berättelser med mynt i huvudrollen. Denna lilla saga om halvöringen publicerades i Östergötlands Dagblad den 20 april 1957. Samma tidning engagerade honom även som myntkännare. År 1958 blev han medlem i Svenska Numismatiska Föreningen, samma år som han grundade Norrköpings Numismatiska Förening. Han avled 1977. Lars O. Lagerqvist skrev om honom i SNT 1977:7.

Halvöresmyntet präglades under Oscar I åren 1856-1858 i sammanlagt 3 187 014 exemplar och för Karl XV 1867 i en upplaga av 64 300 exemplar, då det gick 100 öre eller 200 halvöre på en riksdaler riksmünt. Inte ens vid sin "födelse" 1856 kunde halvöret betecknas som en stor slant. Det var inte mycket man kunde få för en enda sådan. Man kan jämföra med dagens minsta växelmynt, 50-öringen (eller en halvspänn eller enbart halv som den heter i folkmun). Vid 1800-talets mitt benämndes 10 öre "tjugostyver", av vilket man kan förstå att det lilla halvöret var lika med en styver, vilket man också brukade kalla det minsta cirkulerande myntet. Sådana användes vanligen som t.ex. grindslantar.

Berättelsen kan ses som en hyllning till den lilla kortlivade 100-åringen, men den är också skriven som ett aprilskämt. Här återges den endast något redigerad.

MGL

Saga för Gull-Olle av Rune Carlsson

Det var en gång en 1/2-öring, som hamnat i en myntsamling i Norrköping. Alla förstär säkert att det var en mycket liten slant och det var detta som var så ledsamt tyckte den lilla 1/2-öringen, som låg och trängdes i samlingen bland en hel mängd större och finare slantar av högre valörer och ädlare metall, såsom t.ex. en 20-, en 10- och en 5-krona av guld, en dukat och en karolin, också dessa av riktigt guld. I samlingen fanns dessutom stora silverslantar, såsom riksdalrar och markmynt samt även en hel del andra gamla svenska pengar av såväl silver som koppar.

Men ingen i hela samlingen var så liten och oansenlig som det lilla 1/2-öret. Och det var just detta som var så ledsamt, ty alla såg ner på honom och fick honom att lida av ett till synes obotligt mindervärdes-

komplex, vilket som bekant är en mycket svårartad sjukdom.

Nu råkade emellertid i samlingen finnas ett skillingmynt, som en gång för länge sedan bott i en spågummas portmonnä och därifrån kunnat spionera sig till konsten att spå. Skillingmyntet, som var en kopparslant – liksom kollegan 1/2-öringen – tyckte tog fasta på spådomen, att han just på sin 100-årsdag hastigt skulle växa till i storlek och till och med bli mycket större än den stora, skinande blanka riksdalern från Gustav III:s tid, som jämt skröt och skroderade om att inget av samlingens mynt var större än han.

Halvöret tog fasta på spådomen, och eftersom han var född 1857 såg han med stor förväntan fram mot sin 100-årsdag, som alltså skulle inträffa 1957. Men på grund av att han var så liten när han föddes, kom han inte exakt på dagen ihåg datum för sin födelse. Men just på natten till den 1 april 1957 skedde förvandlingen: 1/2-öringen kände hur

han växte och växte tills han blev en jätteslant.

När de andra slantarna vaknade på morgonen blev de av förvåning ännu plattare än förut. Samtidigt blev de förskräckta över vilken jätteslant det på en enda natt blivit av 1/2-öringen. Alla uppträdde med vördnad och krusade och fjäskade för 1/2-öret och uppvaktade honom storartat på 100-årsdagen – alla utom den blanka riksdalern som svartnade av avund ...

Så småningom började emellertid 1/2-öringen tröttna på ståhejet och tyckte att det blev odrägligt med all denna uppståndelse kring hans ändock så enkla person. Därför längtade han tillbaka till tiden före sin 100-årsdag, då han var liten och oansenlig – även om han då och då av kamraterna fått en gliring om hur obetydlig han var.

Och se – när 1/2-öringen slog upp sina kopparbruna ögon, så hade han återfått sin naturliga storlek. Ty när allt kom omkring hade det varit en dröm. Han hade aldrig varit så stor som han drömt. Det var Jon Blund som under sömnen åstadkommit ett aprilskämt, åt vilket sedan hela myntsamlingen skrattade när de fick höra talas om det, och nu blev alla god vän med 1/2-öret och till och med den blanka riksdalern sken ännu mer av ren välvilja. □

Auktioner

April 2004

- 1 Sydney, Noble Numismatics
- 16 Stuttgart, Münzen und Medaillen AG
- 20 Pavia, Numismatica Varesi
- 21 Stockholm, Stockholms Myntklubb*
- 23-24 Chicago, Ponterio & Associates
- 27-30 Frankfurt, Busso Peus Nachf.

* Vårauktion, info:

Jackie Hansén 08-198850
Carl-Axel Lindblom 08-104175
Åke Josefsson 08-53038074
ace.josefsson@folkbildning.net

Maj 2004

- 4-5 London, Baldwin's Auctions
- 5-8 München, Gerhard Hirsch Nachf.
- 8 Stockholm, Ahlströms Myntauktioner
- 10-11 Zürich, Leu Numismatik
- 12 Zürich, Hess-Divo
- 13-14 Zürich, Numismatica Ars Classica
- 17-18 München, Lanz Numismatik
- 21-22 Leipzig, Leipziger Münzhandlung
- 27 London, Spink & Son

NYÖPPNAD MYNTHANDEL!

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • ORDNRAR • MEDALJER
POLLETTER • LITTERATUR

Nya och gamla kunder hälsas välkomna till butiken.

JAN WALLDÉN • MATS HAMP

J. WALLDÉN MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36

Box 5381 · 102 49 Stockholm

Telefon 08-662 50 60 · 070-607 65 34

Öppettider

Vardagar 10.00-18.00

Lunch 13.00-14.00

Lördagar 11.00-14.00

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 21 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel

Box 5031, 791 05 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel &

Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

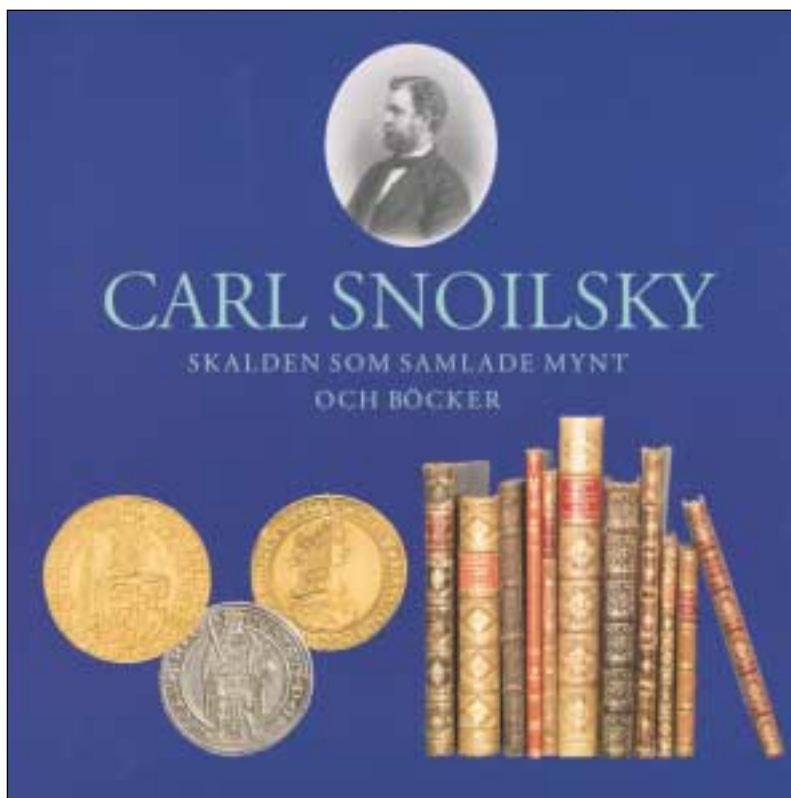
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

NYUTKOMMEN!

Nu kan du köpa den nytukomna skriften *Carl Snoilsky. Skalden som samlade mynt och böcker*. SNF:s serie smärre skrifter nr 10. Pris endast **50 kronor** (+ porto). Kontakta föreningens kansli: 08-667 55 98. Den finns även att köpa i Kungl. Myntkabinettets butik.

Skriften är på 48 sidor och den är välfylld med närmare 50 vackra bilder, varav majoriteten i färg, på mynt, medaljer och böcker ur skalden Carl Snoilskys utsökta samlingar. Skriften behandlar såväl hans liv som hans gedigna samlande.

Skriften är ett samarbetsprojekt mellan Göteborgs universitetsbibliotek, Kungl. Myntkabinettet samt Svenska Numismatiska Föreningen.

Innehåll:

Förord	av <i>Julius Hagander och Ian Wiséhn</i>
Carl Snoilsky	av <i>Göran Wahlquist och Jan Olof Björk</i>
Verksamhet i SNF	av <i>Göran Wahlquist</i>
Medaljer över Carl Snoilsky	av <i>Göran Wahlquist</i>
Boksamlaren Carl Snoilsky	av <i>Anders Larsson</i>
Carl Snoilskys numismatiska boksamling	av <i>Ian Wiséhn</i>